

2. NIŻ (3990) *cn i pt*

cn (3980), *pt* (3).

niż (3987), **niże** (3), **[neż]**, **[nież]**; niż : niże *CzechRozm* (168:1; 211), *GosłCast* (33:1; 60), *ZapKościar* (1:1; 64v) [typ niżej *itp.* zaliczono do niżej].

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

I. Spójnik (3980) :

1. *Uwydatnia stosunek porównawczy o różnym stopniu nasilenia określeń cech, stanów i czynności: od, od tego jak* (2404) :

a. *Między częściami zdania, obie porównywane treści znajdują się w tym samym zdaniu, mając czasem charakter oznajmienia* (1604) :

α. „Niż” występuje przy stopniu wyższym przysłówka lub przymiotnika; *quam PolAnt, Vulg, Mącz, Modrz, JanStat, Cn; prae PolAnt, Mącz, Cn; (de)super Vulg, PolAnt; praeter Mącz; plusquam, supra PolAnt; atque Cn* [w tym przy: *więcej* (a. *więtszy*) (547), *lepszy* (a. *lepiej*) (241), *gorszy* (a. *gorzej*) (67), *mniejszy* (a. *mniej*) (54), *barziej* (47)] (1571) : *Bo tho ieft rzecz wiadoma, yż my sługam nałlim więcej wierzycz muśime, niż ynłse Rzemiołła ListRzeż. 13; prędzey niż ty biegam BierEz P4, N3v (4); OpecŻyw 46v (7); ForCnR C2 (2); PatKaz I 5v (4); PatKaz II 43v (14);* *Iszwyąthy Ieronym mouy [o Maryi] vyłfałz yeft nyż nyebo głąbfza nyż głąbokofzcz PatKaz III 117; czo nyeyeft yzby uyątfzey bylo moczy ymyą maryey nyż yezufa PatKaz III 127v, 98v (10); HistJóz D2; Lepfzy [dubiel] niż Karp/ podleyfzy niżli karas. FalZioł IV 41c, I 58a (20); Lepiey ieft kamieniem darmo ciłkać, niż próżne łłowa mowić. BielŻyw 130, 6 (16); Czemu melankolici mniefy łpią niż flegmatici. GlabGad L3, A2 (56); March² D2v (2); MiechGlab *2v; BierRozm 26; KłosAlg E4v (2); March³ V; WróbŻołt E; WróbŻołtGlab A3v; LibLeg 7/98v (2); RejPs 27v (6); RejRozpr C3 (6); Iarzyna ta łrzedni vrodzay trzymać będzie/ włzakże niegdzie lepiej niż indzie LudWieś A4v; SeklWyzn Av (3); RejJóz C4 (6); SeklKat I (5); RejRozm 402 (3); Bogwie/ bydłł/ łwinie/ kozy/ Mądrfze niż ten pałtirz bozy. RejKup i8v, d4 (21); RejKupSekl a4v; bowiem nas ieft więcej niż onych [plures enim sumis quam illi; Wyaczyey nasz yesth nyszly onych HistAl 1510 212] HistAl F3v; nagle przypądli ná nię lwowie biali/ mniefzy niż ony ráki [minores cancris; mnyeszy nad ony raky HistAl 1510 318] HistAl H6v, E4 (8); ZapWar 1550 nr 2655 (2); Ina rzecz/ mowić znośnyeyłse to niż ono/ niżli/ lepłse to niż ono. Bo lepłse yedno drugyego/ kyedy oboye dobre. KromRozm I Cv, B2 (11); MurzHist A3v (6); MurzNT 11 (12); MurzOrt B; KromRozm II x2v (5); KromRozm III B (4); LibMal 1553/178; Diar 66 (5); DiarDop 108; BielKom B5v (11); GliczKsiąż E8v (11); Zdrądlivy ięzyk ołtrzfzy niż miecz. LubPs I3v marg, Kv marg (15); GroicPorz c4 (7); Wieręchmy łnadż łzaleńfzy niż cieleťa byli. RejWiz 190v, 14v (37); więtfzyć Bog niż ferce náłłse [maior est Deus corde nostro] Leop 1.Ioann 3/20, Gen 26/16 (17); OrzList i2; UstPraw G4v (2); RejFig Bb6v (2); Nie zařrzyfz [...] Gdy kto chodzi w chędozfzey/ á niżli ty łzacie. Albo gdy łie mu lepyey/ niż tobie powodzi RejZwierz 123, kt (25); áćci ieft więczłza żáloć moia niż wáłza [valde prae (marg) plusquam (-) vobis] BibRadz Ruth 1/13; Názáreyfcy iego czyfztfzy byli niż łnieg/ á bielfzy niż mleko/ rumieńfzey byli bárwy niż rubin/ á piękniey wypráwieni niż łzáfir. BibRadz Ier 4/7, Ex 1/9 (60); Goski *2; OrzRozm B4; Ieft mniefzy Don niż Wolhá ále więtfzy niżli Dniepr áłbo Dżwiná BielKron 431, 3 (98); BielKronCies Mmmm3; GrzegRóżn G2 (4); KochSat A2v*

(5); *KwiatKsiąż* D3 (6); Praevertere aliquem prae Repub. Wyższy kogo wazic niż Rzeczpołpolita/nád Rzeczpołpolita kogo przekładac. *Mqcz* 488c, 42d (13); *Prot* B4 (5); *SarnUzn* C; iż połtrzał mało co léplzy niż francı/ vmyśliem y thu o nim niečo rádźic *SienLek* 130v, 6v (26); *RejAp* Ee4v (2); mężczyzná/ nieieft bárzicy człowiekiem/ niż białągłowa *GórnDworz* X7, C2 (121); *GrzepGeom* B4 (15); *HistRzym* 13 (2); *RejPos* 2 (26); *RejPosWiecz*² 92 marg; Czy ty małz wżechmogące⁸⁰ náleść? wyżzyc ieft/ á niż niebo [...] głéplzy ieft/ niż piekło: szyrzy/ niż morze. *BiałKat* 73v, 86 (9); *BielSat* Cv (5); *GrzegŚm* 27; *HistLan* A3 (3); *KuczbKat* 10 marg (6); Złotnik niż kowal przecz bywa bogátfzy *RejZwierc* 227, 14v (32); *BielSpr* 2 (25); *KochMon* 19; *WujJud* A3v (9); *WujJudConf* 13v; *RejPosRozpr* b4v; *RejPosWstaw* 21v; o iáko léplze pierśi twoie niż wino [*prae vino (marg) quam vinum (-)*] *BudBib Cant* 4/10, *Gen* 32/10 (44); *BudBibKaw* A2v; *MycPrz* I B4v (5); *Strum* Iv; *WierKróc* B2v; *BiałKaz* C (2); zšedł ten špráwiedliwšzym do domu šwego/ niż on [*quam enim ille (marg) ab illo (-)*]. *BudNT Luc* 18/14, *Luc* 3/16 (14); *CzechRozm* 20 (32); w šlawie šnadź droźzey niż we złocie brodzą. *PapPan* B3v; Máło ci Zołędzyowie w tym nie šą dzyelnieyfzy/ Šnadź niż on Agápenor káždy ochotnieyfzy. *PapPan* H3v, A4v (26); *KarnNap* E3v; Y owšzem ia godnieyfzy niż ty [*Imo, ego dignior te*]. *ModrzBaz* 60v, 1v (29); *SkarJedn* 199; Rádźmy/ iáko kogo bić: lépiey niż go czekác. *KochOdpr* D3, Bv; *Oczko* A3 (19); Droźza/ niż żywot/ twoiá litość/ pánie *KochPs* 90, 53 (8); *SkarŻyw* A3 (5); Lácniey rzéc/ widzę niż czynić *KochTr* 16; *MWilkHist* E2; Léplzy chłopek y prošty Drab niż Woiewodá. *StryjKron* 220 marg, 121 (9); práwá morderfkie/ gorŹe niż Tátárfkie/ ktore około mordowánia tych ktorych z heretykował/ poštánowił *CzechEp* 42, 11 (42); *CzechEpPORz* *4 (4); zowiac go [*papieža*] zábijácem duŹ/ rozproŹyćielem owiec Chrištułowych/ obrzydlivšzym niż Źyđzi/ okrutnieyfzym niż IudaŹ *NiemObr* 155, 15 (14); Bo ták mnimani/ iż vpitym Lépiey ležeć/ niż zábitym. *KochFr* 93, 8 (4); Nie vbłagánŹe [*Parki*] niż morze rozgniewáne/ ŠłuŹŹe niżli wiátry nie všámováne. Nie vŹyťŹe niż morŹkie wáły/ TwárdŹieyŹe niż niekowne škáły: ŠroŹŹe niż *Caucafus* geťty nieprzebyty/ GorŹe niż *Acheron* głuchy nie vŹyty. *KlonŹal* D, B3 (8); *KochWz* 137; *KochMRot* B3 (2); w onym šámym miešcie RzymŹkim/ ktore kácyrze [...] bárzicy niż wężá y plá/ w nienawišci máiá *ReszPrz* 26, 67 (6); w tym to [*Rzymie*] Miešcie/ w ktorym to wy Kácyrze gorzey niż šámege bieŹá w nienawišci maćie *ReszHoz* 135; *ReszList* 153; *WerGošc* 226 (3); *BielSen* 9; *BielSjem* 14 (7); *KochPam* 88; Trudniey to przyđicie/ niż Turki zholdowác *KochPieš* 6, 17; *PudłFr* II (8); *ArtKanc* O15 (2); *BielRozm* 6 (3); Źeby nam moŹnieyfzy/ y cięŹŹy byli niż Tátárowie/ ábo Turcy. *GórnRozm* E3, Bv (8); *ZawJeft* 33 (2); *ActReg* 3 (8); *Calep* 254a; Máká šámá droŹey Źie przedác moŹe niż Źyto *GostGosp* 112, 8 (26); *GostGospSieb* +4; *Phil* C2 (5); *GórnTroas* [3] (9); *KochCn* B3v; *GrabowSet* [A4]v (16); *OrzJan* 21 (4); *WyprPl* Bv (3); *KolakSzczęšl* B3v (2); *RybGešli* C4; AzaŹ duŹá nie ieft waŹnieyŹa niż pokarm? y ciáło niżli odŹienie [*nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum*]? *WujNT Matth* 6/25; Nie ieft Źługá więťŹy niż pan iego [*Non est servus maior domino suo*]. *WujNT Ioann* 15/20, *Matth* 3/11 (40); *WysKaz* 10; *JanNKar* A4 (6); *JanNKarGórn* G3v; *SarnStat* 59 (19); *GrabPospR* L3; *KlonKr* B3; w PolŹŹe wŹyŹcy iákmiarz proŹnuiac/ iedno trochą vbogiego gburŹtwá gorzey niż byđłem robiác *PowodPr* 18, 9 (20); *SkarKaz* 160a marg (4); *VotSzl* E4v; *CiekPotr* 24 (3); *CzahTr* C (5); *GosłCast* 6 (10); *SkarKazSej* 662b; iednemu lekko przychodŹi poŹywienie/ drugiemu cięŹzey/

łacwiey iednemu niż drugim. *KlonFlis* A4, C2v (7); *KlonWor ded* **2 (10); *ZbylPrzyg* B4; *SzarczRyt* A4 (5).

Przysłowia: lepsza cznota we błocie niż niecznota we złocie *RejJóz* C4 marg; Lepsza cznota w więzieniu niż niecznota na swobodzie *RejJóz* H7v marg; *RejZwierc* 239.

GliczKsiąż H4v; lepsze co niż nic *GrabPospR* N2v; y to Lepiey niż nic. *CiekPotr* 66.

Pochlebnicy gorŹy niż krucy. *RejZwierc* 49 marg, 216v (3).

Sługá niewierny gorŹy niż złodzyey. *RejZwierc* 119v, bb3v.

Delphinum notare doces, *Proverbium*, *Proftak doktorá vczy/ yáye chce być mędrŹe niż yego máć kokofz*. *Mqcz* 81a; iuŹ teraz mędrŹe fię iáyca náyduia/ niż kokofzy ktore ich náległy. *CzechEp* 197.

Frons occipitio prior, *proverbium*, *Stárfzy Bóg niż Źwięty Marćin/ álbo dáleko lepiey yeft íam przes íe íwey rzeczy doyŹrzec/ niżli íe na kogo ípuŹzczáć*. *Mqcz* 258b; íŹ wedle oney ítároŹwieckiey á profthey przypowieŹci/ íŹ ítárfzy Bog niż Źwięthy Marćin *RejPos* 269.

Poćiwe lepsze niż poŹyteczne. *RejZwierc* 65v, Bbbv.

pilniey íe vczy niż pacierzá/ iáko íe káŹdemu wymowić kthoby go w czym vŹyć chciał. *RejZwierc* 268; doyŹrzec áby íoy z íkorá nie zgináł: bo to przy wielkich rozchodźiech lepiey niż pacierz vmieia. *GostGosp* 70.

Lepsza trochá dobrego/ niż wiele złego. *BierEz* K4v.

węcey dzíŹia naydzye v młodego rozumu íŹ ták rzekę/ w pyęcye niż v drugyego ítárego w mozgu. *GliczKsiąż* P4v.

LepŹeć to niż złamáne rádło. *LubPs* gg2.

íŹ łacwiey cudze gánić/ niż íwoie czynić. *GroicPorz* Bv.

SnadŹ lepszy ínop pŹŹenice/ niż tátárki kopá. *RejFig* Bb8v.

był ták mądrym człowiekiem/ Źe o nim była tá miedzy ludzmi przypowieŹć poŹpolicie/ MędrŹy niż Dániel. *BibRadz* I 446.

ále zda mi íe íŹ więcey w nim [wywodzie p. *Kostki*] poŹtáwy/ niż wátku *GórnDworz* Ff5.

A wŹákŹe lepsza íeft háńbá mála niż ízkodá wielka. *HistRzym* 14.

Abowiem ták dawno powiádáia/ íŹ lepszy íeft záwzdy Źywy głos niż zdechła íkorá czo íá ná párgámin wypráwuiá. *RejZwierc* 15v.

Lepiey mieć białá koŹzulę niż brudná. *RejZwierc* 143v.

Lepsze záwzdy wino niż wodá. *RejZwierc* 143v.

Błogo íeft dáwac więcey niż brác [*Beatius est dare magis quam accipere*]. *BudNT Act* 20/35.

o których onę przypowieŹć poŹpolicie wŹpomináia/ lepszy Ricerz niż PánoŹzá [*quorum verba solemnia memorantur: Lepszy rycerz niż panosza*]/ ktoremi słowy pokázuie fię/ Źe zacnieyŹy íeft ítan rycerzá niż proftego Źláchćicá. *ModrzBaz* 76.

Lepsze woýlko íeleniow gdzie wodz Lew/ niż woýlko Lwow/ z íeleniem Hetmánem. *StryjKron* 230 marg.

więcey podobno niż kániá dŹdzu krwie náŹzey prágnac *CzechEp* 89.

gdyż wedle Chriftuśa/ y rzeczy fámeý dotkliwey wietfzy Pan niź fługá [bibl. *Ioann* 15/20] *CzechEp* 264.

Więcey z niego fzkody/ niź pożytku Rzeczypośp: roście? *GórnRozm* K3v.

tám Száry leży zmordowány/ Którégo bárziéy boli zły fąśiad/ niź rány. *KochProp* 9.

ták áby miał byđz pierwey pomaga Bog/ niź otworz. *GostGospPon* 170.

Lepiéy wiedzéć niź mniémáć *WyprPl* A4.

Powtórzenia: »niź ... (i) niź« (6), »(a)niźli ... niź« [szyk zmienny] (7), »(niźli ...) niź ... niź ... niź« (2): *MurzHist* N3 (2); *LubPs* E3; Załz to nie lepřzy fługá niź Murzyn niź Cygan/ Albo infzy pořtronny *RejWiz* 59, 45 (2); *RejPos* 21; *BudNT przedm* c4v (2); *CzechRozm* 51 (2); Ze řpráwnieyřzy Ian Thomałz niźli Hirá Perřki/ Y niź Spáral on pořeł řmiáły Kártářińřki. *PaprPan* Nv; *KochPs* 177; *KochFr* 8 (2); *KochMRot* Bv (2); Baczę dobrze/ iź przyiaźń iest fkarb lepřzéy wagi Niź pieniádze/ niź perły/ niź řzat pełné řzragi. *PudłFr* 33; *WujNT* 387 marg; *CiekPotr* 48; *KlonWor ded* **3v (3).

Połączenia: »niź kiedy« = niź, niź czasem (9): Czém pokazáła to/ że wyęcey waży cnotá niź kyedy gładkosć. *GliczKsiąż* P8; Ocyec yełli życzy řynowi pokoyu á wczáłu/ lepyey nyechay mu po prořtey formy żonę yedna/ niź kyedy bárzo gładkyey. *GliczKsiąż* P8v, N8; Tám w mieřćie pobili fláchtę/ y nád pořpolithym ludem okrutnoř wielką czynili/ gorzey niź kiedy pogáni. *BielKron* 370, 316v; ktore [białe płowy]/ prze krewkoř płći řwey/ dáleko fą łákomřze ná vczynienie dořyc chćiwořci řwey/ niź kiedy męřczyźni. *GórnDworz* Z8v; *ReszPrz* 61; *BielSjem* 10; *PowodPr* 49.

»pi(e)rwszy (a. pirwej) ... niź« (6): muřim dáć pirwřze mieyřce Żydowřkim hiřtoryom/ niź inym/ gdyź żydowřkie fą nařtářiźe y gruntownieyřze nád ine. *BielKron* 98; gdy [Jagiello] s przygody pirwey lewy both álbo trzewik obuł niź práwy/ on dzyeń niefortunny mnimał być *BielKron* 387; iź duch pierwřzy bęđzie niź řłowo *CzechEp* 256; *RybGęřli* C3v; *SarnStat* 591 (2).

Wyrażenia: »dalszy niź niebo od ziemié (a. ziemia od nieba); szerszy niź od nieba do ziemié« (2:1): *RejPs* 84v; Poniewaź tá dumá iest dáłřza odemnie niź niebo od źiemié. *CzechEp* 313, 100.

»droźszy niź wszystkie pieniádze« (1): rżecz dáleko droźřza niź wřzyřtkie pieniádze? *GórnRozm* E3v.

»gorszy niź kat« (1): Stároř řtoi nád řzyią gorřza niź kát řrogi *HistLan* B.

»gorzej niź w Damaszkú« (1): tam juź bęđzie trzařku Dořycz/ gorzej niź w Damařku *RejKup* P.

»jařniej (a. jařnieřzy) niź řłonce; jařniej niź w řłonce« = *luce clarius* *Mącz* (6; 1): Alechmy to iuź iářniey niź řłonce widzyeli. *RejWiz* 51v, 154v marg (3); *Mącz* 55c; bo to z řwiádeřtwá wřzyřtkiego řwiátá Doktorow y Hiřtorykow kořcielnych/ iářniey niź w řłonce mamy *SkarJedn* 85; Oczy co wřzyřtko/ widzą, iářnieyřze niź řłonce/ záwiáźáli *ArtKanc* E9; *WysKaz* 33.

»pręđszy niź orłowie« (1): ktorzy nas gonili/ pręđřzy byli niź orłowie powietrzni *PowodPr* 10.

»roznieřzy niź dzień z nocą« (1): domnima/ że to tacy kápláni byli/ iakowi teraz kápláni Rżymřcy/ gdyź fą roznieyřzy niź dzień z nocą. *BudBib* b4.

»řłodřzy niź miód« (1): Šłodřzé niź miód w wřćiech moich twé páńřkie wřtáwy *KochPs* 183.

»řzkodliwřzy niź krukowie« (1): bo řzkodliwřzy fą thákowi ludzie niź Krukowie/ ktorzy tylko vmárlé náieźdzáią/ á pochlebca y żywym zdrádey zmyřła. *Phil* H.

»ślepszy niż kret; mniej widzi niż kret« (1:1): Talpa cecior, proverbium^m, Mniej widzi niż kret. *Mącz* 439a; izali nie ślepsz y ielt w piłmie świętym niż kret wyłzedłzy z ziemie ná iáfnia? *CzechRozm* 179v.

»więcej jadu niż miodu« (1): ktore [oratoryje pochlebne] więcey iádu niż miodu przynofzą. *BielKron* 403v.

bibl. »więcey niż włos(ow) na głowie« (3): *RejPs* 100; *LubPs* L2; Więcey ielt tych ktorzy mię máia wnienáwifci bez mey przyczyny niż włosow ná głowie moiey [*Plures sunt prae capillis (marg) quam capilli (-) capitis mei*] *BibRadz Ps* 69/5.

1) *W konstrukcjach gradacyjnych, rozwijających wagę wymienionego wcześniej składnika (12)* : O nyeuwałto pelna y vyączey nyfz pelna lalką fktorey pelnofzczy plynienya ozyuya wżytko fztworzenye *PatKaz III* 92; *MurzNT Luc* 7/26; fzczeńliwfy niż fzczeńliwi/ tákowi mnie fie zdáli *GórnDworz* C5; Pámięthay miły Pánie żeś mi powiedział iżebych miał pokufy ćierpieć/ iákoby Iob/ á oto więcey niż Iob *HistRzym* 129v; wilk okrutny/ á ielzcze ktemu gorfzy niż wilk/ bo gi piłmo s. máło nie wżędy lwem názywa/ ftoi nád thobą *RejPos* 20; Wżytcy narodowie iáko nic przed nim/ mniej niż nic y (niż) tłzczą (rzecz) poczytaia fię przed nim [*Omnes gentes sicut nihil coram eo; pro nihilo et inani reputatae sunt ei*]. *BudBib Is* 40/17; co wyfzliście wiedzieć? Proroká? Ták mowie wam/ y obfićiey niż proroká [*abundantius Propheta (marg) plusquam Prophetam (-)*]. *BudNT Matth* 11/10 [*przekład tego samego tekstu WujNT*]; gdzie fię tákie bábie/ y fzkodliwfe niż bábie bayki báia? *CzechEp* 204; Bá ogień ci to ielt/ y ledwie nie coś gorzłego/ niż ogień *GórnRozm* C4v; *WujNT Matth* 11/9 (2).

2) *W konstrukcjach z odpowiednimi zaimkami uogólniającymi, gdzie stopień wyższy nabiera znaczenia superlatywu (63)* : *PatKaz III* 137v; CEtus ielt riba morzka, wietfza niż ktora w morzu *FalZioł* IV 31b; *BielŻyw* 103; *GlabGad* B3; lecz znac że Mnich Bo wieczey mowi niż kto z nich *RejKup* v7v; Zapráwdęc wám powiédam/ że ta vbogá wdowa/ więcyi niyfz wżyfcy (marg) że wżyfłkich (-) [*plus omnibus (marg) quam omnes (-)*] wrzućia *MurzNT Luc* 21/3; ácz namnieyffe ielt miedzy wfyłtkim nafieniem/ á wzdám gdy wzroćie więthffe ielt niż wfyłthkie żiołá ogrodne [*maius est omnibus holeribus*] *Leop Matth* 13/32, *1.Cor* 15/10 (3); *BibRadz Ioann* 10/29; Tych wielkich Tátárow dżis Turcy bárziefy fie boia/ niż ktorego innego Narodu ná fwiećie *BielKron* 439; Ani w tym fporu trzymác będe/ żeby rozłádek moy miał być lepzy/ niż cziy iny *GórnDworz* D, K2v (3); *HistRzym* 18; *RejPos* [310]v; *BudBib Ez* 15/3; A iż fię człowiek lepiefy niż ktore infze ftworzenie [*hominem ... aptissimum esse*]/ do tákowego zgromádzenia y fpolnego obcowánia zgodzi/ vkázuie to iego przyrodzony dowcip y mowá *ModrzBaz* 2v; *NiemObr* 37 (2); *WujNT Luc* 21/3.

Połączenia: »[comp] (...) niż co in(sz)ego« (5): *Diar* 48; *GliczKsiąż* K2v; miłość/ w lećiwym człowiecze/ wietfze błazeńftwo ielt/ niż co inego *GórnDworz* Kkv; *RejPos* 333v; Bo widzą [*nasza szlachta*] że w Rzeczyfpolitey wietfze máia baczenie ná ftárożytność domu á ná herby/ niż ná co infzego [*maiolem familiae et imaginum ... quam rerum aliarum rationem haberi*] *ModrzBaz* 42v.

»niż inaczej« (1): Tegóz ypflon vżywáia téz [...] Niemcy coś bliżey nas, ále przedfię więcý w diphtongu niż ináčey. *JanNKar* G.

»[comp] niż (gdzie) indzie(j) (a. kędy)« (5): *GlabGad* B; *MiechGlab* *4v; ktorey wády pełno wżędzie/ á podobno v nas w Polfzcze wieczey niż gdzie indziey *GórnDworz* F2; w tę walkę lepiefy

tobie v mátki być niż indzie *HistRzym* 15; choć ná wodzie [*Wenecya*] siedzi/ tám opátrzností y rządem wżyftkiego więcey niż kędy. *GostGosp* 70.

»[*comp*] (...) niż in(sz)y« (13): *PatKaz III* 96; CZemu w łodkim łmaku człowiek więcey fie kocha niż w infzim. *GlabGad* C6v, G7 (5); *GliczKsiąż* N8; *RejWiz* 142v (2); *BielKron* [332²]v; *SienLek* 95v; iż oni [*pikardowie*] bliżey niż infziy/ do fzczerości Ewángelijey przyftępuią/ nád infze wżyftkie/ ktore znam *ReszPrz* 57; *GrabPospR* N3v.

»[*comp*] (...) niż kto (a. jaki, a. który) in(sz)y« (18): *MetrKor* 31/620v; Rzekł ezop/ dziękiuić z przyczynj/ Dwornieyfzys niż ktory inny *BierEz* D2, S2; *GlabGad* D3v; *RejZwierz* 123v; *BibRadz I* 71 *marg*; Usu rerum antecedere, Dáleko ćwiczeńfzym być w wielu rzeczách/ skofztowác y tego y owego więcey niż kto ynfzy. *Mącz* 510c; *GórnDworz* B8v (6); *RejZwierc* 241; *MWilcHist* [F4]; gdyż *ocul[u]tus testis* daleko wáźnieyfzy niż infzy iáki. *GórnRozm* G3v; *KochWr* 31; *Phil* K3.

3) *W konstrukcjach, gdzie następujący po comp + „niż” przymiotnik w stopniu równym lub imiesłów nabiera znaczenia maksymalnego natężenia cechy* (7) : *GroicPorz* 113; gdyż to v mnie więcey niż pewna rzecz *BudNT przedm* a2v; Więcey niż doświadczoná rzecz iest *BudNT przedm* b3v; mieczem/ y ogniem więcey niż Tátarká okrutností Ludzi/ Dobytki/ Siołá plundrując *StryKron* 712; *CzechEp* 99; obacźmy fię tu [...] we trzech głównych fkówách/ ktore przedniemi przyczynámi vpadku być náyduię. Pierwfa: Niewdźięczność gorzey niż bydlęca dobrodźieyftw Bořkich *PowodPr* 17, 68.

β. *Występuje po stopniu równym przymiotnika* (4) : abouyem [*Maryja*] zwyecznořczy czyřta fyá ftála nyfch anyely *PatKaz II* 22; Abowiem fñadz nierowne iest dobrodźieyftwo twoie/ o ktore fie ty wiernem fwoiem ftarář/ niż tu wflytki rořkoffy řwotá [!] fwieckiego *RejPs* 91v; *BielSpr* 18.

Powtórzenie: »niźli ... niż ... i niźli« (1): ym złoto nacřirwieńfze tym nalepfze/ iest ciężkie łowicie niźli Srebro/ niż Miedz/ y niźli Czena *FalZioł III* 34b.

γ. *Występuje po stopniu najwyższym przymiotnika lub przysłówka, zawsze w konstrukcjach z odpowiednimi zaimkami uogólniającymi* (10) : *PatKaz III* 116v; że poganí Iowifza fwego/ na więcey niź którego boga chfálili *MurzNT* 73v; bo on [*Jan*] o Pánie Bodze nawyřfřfey y nagłębey piłá/ niź ktory infzy Ewángeliřtá álbo Apořtoł *Leop VV* v; *BielKron* 9; Mierników nawięcý iest w Mázowřu niź gdzie indzie w Koronie *GrzepGeom* I2v; Nawłáfniey tedy ná nářę Polřkę niź ná wřyřtek infzy řwiát/ řciąga fie ono řáłořne gromienie Iákubá S. *PowodPr* 69; Ktory řzácunek v nas nawłáfniey niź gdzie w krzeřciánřtwie ználeř fie może *PowodPr* 69.

Połączenie: »[*sup*] (...) niż ktory in(sz)y« (3): bo Koło między wřyřtkimi iest Figurá *capaciffima*, á nawięcý w łobie niź która infza zámýka. *GrzepGeom* K4; ábowiem zda mi fie iż to nałácnieyřze rzemięřło niź ktore ine *RejZwierc* 78v; *PowodPr* 9.

δ. *Przy elipsie poprzedzającego przymiotnika lub przysłówka* (3) : Ten błád niź ná on czás Aeryus Aeryuřow vceń rozřyewał/ yáko řwyadřřá Epipháníus y Auguřtyn S. *KromRozm III* Pv; [*Karnořć mowi do Młodořci*] Rwałáby fie niź złe nitki *BielKom* E3v; tego ktory mało co niź Angiołowie vmnieyřřon iest [*modico quam angeli minoratus est*]/ widzimy być Iezuřá *Leop Hebr* 2/9.

ε. *Przy zaprzeczonym stopniu wyższym przysłówka lub przymiotnika uwydatnia stosunek łączno-porównawczy: jak [w tym po: nie więcej (6), nie mniej (6), nie gorszy (2), nie lepiej (1)]* (16) : *KromRozm I L* (2); tak wiele řwiát wkořciélé bořem nacřzynili/ że ledwa niewięcy niź dni powřzednich *MurzNT*

56, *Matth* 6/26; Rzymfka Rzeczpołpolita iż była tak wielka/ niemniej sie do tego białęgłowy przyczyniły/ niż męłczczyzni. *GórnDworz* Zv; Filary křtałthowne trzymaią ná łobie w kořcielech wyfokie łklepy/ y nie mnieyřza s tego ieřt oczom vciechá/ niż pożytek kořciołowi. *GórnDworz* L16v, Aa6v (4); *RejZwierc* 220v; A drudzy go máło nie podleřzym niż onego pogániną bękartá łlawnego Romulufá/ pierwřze⁸⁰ Rzymá budowniká [...] czynią *CzechEp* 84; Potym teř y to przyřtołowanie nie przyřtoyne czyni/ pewnie z łercá zaiątrzone⁸⁰/ á krwie niewinney/ niewiemby nie więcey niż pijawká/ prágnącego *CzechEp* 164; Które [rymy] ieřli řię łudźiom kiedy řpodobaią/ Nie więcey mnie/ niż tobie/ być powinné maią. *KochFr* 9; *ReszPrz* 70; Kmieć nie gorłzym řprzeřaiem ma Pánu robić niż łobie *GostGosp* 167; *RybGęřli* D2; takieř řpułtořzenie nabořenřtwá ná onych mieyřcách zořtáwuia/ á ledwe nie gorřze niż pod Turkiem *PowodPr* 14.

b. Międy zdaniami i imiesłowowymi równoważnikami zdań; druga porównywana treść wprowadzana przez „niż” podana jest w osobnym zdaniu (331) :

a. Nawiązuje do stopnia wyższego przymiotnika lub przysłówka zdania głównego: od tego jak(i); *quam Vulg, PolAnt, Modrz, JanStat, Cn; prae, super PolAnt* [w tym do: więcej (a: więřszy) (133), lepiej (a. lepszy) (40), mnieřszy (a. mniej) (28), barziej (14), gorřszy (a. gorřej) (5)] (320) : taci ofobliwie maią bycz karani, ktorzi więcey strawicz chcą niř wiřłufzicz mogá. *ListRzeř* w. 42; Drewno gdy po morzu pływa/ Ná wzrok więřřze niż ieřt bywa *BierEz* G3v, B3; *Opecřyw* 35; *PatKaz I* 14v; *PatKaz II* 66v; *PatKaz III* 111v; *FalZioł II* 20d (6); *Bielřyw* 80 (3); wiele řinow naydzie mędrřzych y řprawnieyřzich daleko w mnogich rzeczach, niż byli taci przodkowie ich. *BielřywGlab nlb* 8; *GlabGad* G7 (12); *MiechGlab* 19; *Wróbřoł* aa3v [2 r.]; *LibLeg* 6/117 (2); *RejPs* 61 (4); Ańadniey wřdy przyřtodole Niř řie ciągnąc z wilkiem w pole *RejRozpr* I4v, E3v (3); *SeklKat* V2 (2); *RejKup* k4v (4); *MurzHist* M2v (2); *MurzNT* 21 (5); *KromRozm II* d3 marg (4); *Diar* 77; Nie czyn kořřtu więřřzego niż dochody znořřá *BielKom* C5, B3v; Gdy częřtokroć řie to przydawa/ że bezmyerne á řápamyřtliwe karánye wyęcey gorřly y káři niż pomaga. *GlicKřięř* G; gdy złoczyńcá nágo [...] ná węřřřzy łáwie niż ciáło ieřt/ bywa pod pachę przes pierři przywiązan *GroicPorz* iiv, ee (3); *RejWiz* 46 (3); *Leop* *B2 (2); *UstPraw* E3 (2); *RejZwierc* 62v (4); Iř więcey ieřt tych co giną/ niż tych co będą wybáwieni [plures sunt qui pereunt, quam qui salvabuntur]. *BibRadz* 4. *Esdr* 9/15, *Eccle* 1/7 (6); oglądawřzy ia dobrze tho miářto/ dáłekom obacřył mnieyřze być niż łławá była o nim *BielKron* 455v, 79v (13); Ostendam uobis luce clarius, Okářę to wam yářniey niż łamá yeřt řwiářłość. *Mącz* 201a; iż Człowiek řkłonnieyřzy záwřdy bywa ktemu/ co řye iemu lubi/ niż ktemu co řye mu godři *SienLek* 31v, 7v (3); ktore [białe głowy] [...] gwałtowniey řie miłořci przeciwią/ niż ktora w morzu řkáłá nawáłnym wełnąm. *GórnDworz* Bb5v, C2 (48); *GrzepGeom* E; Pan wiernemu ieřřcze hoynyeyřzy/ niż on proři. *RejPos* 46v marg, [105]v marg; A wřdy iedzą y piją więcey niż co robią *BielSat* C3v; *HistLan* F6; *KuczbKat* 100 (4); *RejZwierc* 67 (6); *BielSpr* 1v; *WujJud* 90; *WujJudConf* 62; Proř od nas cřego chceř/ y więcey náđ to niř ieřt ná piřmie podano [amplius, quam quae scripta sunt] *BudBib* 3. *Esdr* 4/42, *Ex* 12/4 (7); *MycPrz* I C3; *Strum* P2; *CzechRozm* [A7]v (17); Bydłetà nieme przechodzą nas trzeřwořcią/ ktore więcey niż trzebá [nihil praeter necessitatem] pić nieumieią. *ModrzBaz* 52; by y ono vwařzał/ że mu więcey do dořkonálořci řywotá niedořřtawá niż dořřtawá [plura sibi ad vitae perfectionem deesse, quam adesse]. *ModrzBaz* 68v, 32v (19); *KochOdpr* C2; řenby mu twárdřzy/ niż potrzebá/ przyřředł *Oczko* 24v, 2 (11); Ieřlim ia

nie poniżył niżéy dułze łwoiéy/ Niż ielzyczne móy łtan niešie *KochPs* 195; *SkarŻyw* [197]; *StryjKron* 627; *CzechEp* 42 (15); *NiemObr* 10 (5); Lepiéy tym dom łwóy zdobifz/ niżby wśi łkupował/ Bo kto dobry nád złoto łławy nie łzácował? *KochFr* 124, 64 (3); *KochWz* 135; *ReszPrz* 62 (2); *WerGośc* 223 (3); *KochPieś* 37; *BielSpr* 36v; Y déłcz leie by cébrem/ więcéy niż potrzebá. *PudłFr* 50, 41; Więłtłza winá w Státuće gdy kto drzwi wybije/ Niż gdy ieden drugiego vmysłnie zábije. *BielRozm* 32, 34; ten mniefzý wíził kázń niż był wyłtpek. *GórnRozm* E4, Av (7); *ActReg* 24 (3); *GostGosp* 84 (5); *Phil* G2 (3); *GórnTroas* 19; *GrabowSet* B2v (4); *KochFrag* 51; A nie więcey mędrowác niż potrzebá. *WujNT* Zzzzz4v, *Act* 27/11 (6); *JanNKar* D2; *SarnStat* 214 (7); przyłtoyniey to bédzie mym zdániem niż kobiercámi Adziámłkimi obiłwzy. *GrabPospR* K3v, N3v; *PowodPr* 78 (2); *SkarKaz* 314a; *CzahTr* [D]v; *GosłCast* 42; Chęc moię więcey vważ/ niż to co przynofzę. *SkorWinsz* ktv; *SzarzRyt* C3v.

Przysłowia: rany łie mu iátrziły: a więcey go łwiędziało niż łwirzbiało. *ForCnR* D2v.

Po iedzeniu wnet aby tego nie czynił/ iedno tak iako wypifano/ bo bys mułiał zwrocić/ thedy by więczey łkaził niż naprawił *FalZioł* V 93.

więcey zbédzye niż nábedzye *GliczKsiąż* L7v.

Powtórzenia: »niż ... i niż« (3), »niż ... i niże« (1), »niż ... a niżli« (1): Y rozmnoży łię niełpráwiedliwość więcey niłz teras widziłz/ ániłsił kiedy słychał [*super hanc quam ipse tu vides et super quam audisti olim*], *BudBib* 4.*Esdr* 5/2; iákoby łie bárziefy vniżał/ niżby tego byłá potrzebá/ y niżyby [!] też był powinien *CzechRozm* 211; w tym też obaczyć/ żeby nie bárziefy płákał po dziecińku niż go vbito y niż go boli *CzechEp* 92, 95 (6).

Połączenia »iż ... niż« (1): Lepiey iż prawdą obráziłz/ Niż pochlebłftwem włzytko łkázifz *RejZwierc* 232.

»nad to, niż« (1): że też nikt [*nie może*]/ [...] lepiey/ włásniey y dołkonáley Bogá opifác y oznaymić: nád to/ niż łię on łam/ y łyn iego potym oznaymił. *CzechEp* 117.

β. *Nawiązuje do stopnia równego przymiotnika lub przysłówka zdania głównego* (3) : Pytaligo tedy łtrałzác go ielłi by łię tełz na onem łwiecie mák ciełzłkich niebał/ niłzby ie na tym cierpiáł *MurzHist* P4v; naypołpolitłza trafnośc tá ielł/ kiedy człowiek ná łwe łłowá/ dáłeko rozną powieśc łlyłzy/ niż tá kthorey czekał *GórnDworz* P7v; Lecz iż łię náyduie: á wiele y názyt náyduie: niż byłó y ielł v *Apołztołow* *CzechEp* 361.

γ. *Przy elipsie stopnia wyższego w zdaniu głównym* (2) : Kto ielł przy mnie/ bácł áby łie mnie nie dotykał niż potrzebá/ bo ielłtem kolewná [!] krolá wielkiego *HistRzym* 17.

Połączenie: »nad to, niż« (1): Włiecey niłzłic przifłtalo potzales bel broic/ Nad to niłz łie godzilo iales łie y łtroic. *PaprUp* Av.

δ. *Przy zaprzeczonem zdaniu głównym uwydatnia stosunek łączno-porównawczy: ale tak(i) jak [w tym po: nie więcej (a. nie większy) (3), nie mniej (1) w zdaniu głównym]* (6) : Abowiem s chrifłtem być [...] by námniéi wiefcy nie ielł niłz z niem być i znać go duchem *MurzHist* K2v; Potym łtroná łzukáifácá nakłádow popráwi przyłyęgá/ iákó nie mniefy ná Práwo náłóżyłá/ niż przes Sędziefgo ielł ofzácowano *GroicPorz* dd2v; *RejWiz* 84; By tá powieśc pánie Boiánowłki nie więcey w.m. łżyłá/ niż białimłłowam łzkodziłá/ odpowiefziáł bym zá nie w.m. *GórnDworz* N, L8v; *Phil* F3.

A. *Człón (lub człony) porównania są określeniami czasu* (251) :

a. „Niż” występuje po lub (i) przed okolicznikiem czasu, także mającym charakter oznajmienia (175) :

α. Występuje po okoliczniku czasu; *quam PolAnt* (88) :

Połączenia: »napierwej ... niż« (3): Napierwey mu niż komu / chlebá nie doftanie. *BielSat* D4v [*idem BielRozm*]; Wyznawam go też być pierworodnym: ále nie ftąd/ żeby on napierwey vrodzony był niż infzy ludzie *CzechRozm* 33; *BielRozm* 32.

»naprzod, (w) przod, przodkiem (...) niż« (2:2:1): racziłes kfobie [...] kaznodziey prawdziwich fłowa bozego/ wezwać: naprzod wlitwie (niż kto yny) fłowo pańskie [...] zaleczać *SeklKat* A2v; *HistHel* C2v; Ale naprzod niż co trzeba opifać fpofo obierania Krolá [*Sed ante omnia regis electio praescribatur*] *ModrzBaz* 75; *Phil* G; A ow/ który cię zaloty zábawia/ [...] Przod/ niż kto infzy/ żalu cię nábowia. *GrabowSet* Yv.

»pi(e)rwej, przedzej... niż; niż... pierwej« (40:1;1): *PatKaz* II 24v (2); *PatKaz* III 98v; Czemu przednie zęby pirwey roftá niż trzonowe. *GlabGad* C3v; *MurzHist* Mv; *GroicPorz* r3; ten też fobie wypráwił práwo ná toż Bilkupftwo v Papieżá pierwey piątymnaftym dniem niż ci wftyfcy *BielKron* 393; [*Żyd*] gdy fie kładzie fttrzeże tego áby pierwey nog nie położył niż głowy *BielKron* 464v, 102v (7); Praesentio, Naprzód álbo pirwey niż kto poczuwam/ przebaczam. *Mącz* 383c; fie (ty) pierwey niż ludzie rodził [*Nunquid primus Adam natus eris (marg) ante primum hominem ... es (-)*] *BudBib* Iob 15/7, 4.*Esdr* 11/27; *CzechRozm* 29v (2); *StryjKron* 195; *CzechEp* 22; *ZapKościar* 1584/53; *Tarczéy*/ niż pierśi/ piérwéy náftawiaią *KochPieś* 38; *GórnRozm* I4 *marg*; Strzyd owce porządnie/ y pierwey zważyć wiele/ niż fchowác *GostGosp* 160, 70; *Phil* B2 (2); *OrzJan* 83; Idzie zá mná mąż/ który iest przedemná (*marg*) fie sftał zacnieyfzy niżli ia. (-): iż pierwey był niż ia [*Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat*]. *WujNT* Ioann 1/30; Iełliz was świát nienawidzi; wiedzciefz iż mnie pierwey niż was nienawidział [*quia me priorem vobis odio habuit*]. *WujNT* Ioann 15/18; *SarnStat* 122 (5); *SkarKaz* Ooood; *KlonWor* 33 (2). [*Cf* 3. A. a., gdzie „niż” występuje w oznajmieniach, uwydatniając stosunek czasowy ‘nim’].

1) Występuje po stopniu wyższym przysłówka lub przymiotnika; *prae PolAnt* [w tym po: *rychlej* (21), *prędzej* (a. *pręczej*) (10), *pozniej* (a. *pozniejszy*) (4), *dłużej* (2)] (39) : Picie dla fwoy subtilnofci richley fie ftrawi niż pokarm *GlabGad* E8, G8 (4); *KromRozm* I N2v; *MurzNT* 73v; *GliczKsiąż* E2v (3); *LubPs* hh6; *GroicPorz* ii2v; Dłużey będzie przecieśi niż páná náłzego. *RejWiz* 84v, 13v (3); *RejZwierz* 102v (2); Dni moje przemiiáią pręczej niż czołnek tkácki *BibRadz* Iob 7/6; *BielKron* 110 (3); *GórnDworz* D5v (9); *RejZwierc* 72 v; *BielSpr* 17; *BudBib* 4.*Esdr* 11/32 (2); *PaprPan* Z2v; *CzechEp* 149; *ActReg* 166; *GostGosp* 66 (2); Pánnie Zophiey Koftánce/ Woiewodzance Sędomirfkiey/ która pierwey záchorzawfzy/ późniey trzemá dniomá niż mácochá vmárlá. *SzarzRyt* Dv.

β. Wprowadza okolicznik czasu, zawsze po stopniu wyższym przymiotnika lub przysłówka [w tym po: *więtszy* (a. *więcej*) (12), *barziej* (5), *lepszy* (a. *lepiej*) (4), *mniejszy* (a. *mniej*) (4)] (45) : *OpecŻyw* 39v; *BielKron* 5v; ábyś w.m. bárziej niż teraz/ nie zárdzewiał. *GórnDworz* D6v, Iv; ty Książki/ iefli ie drugi raz przeczytafz/ bedziefz ie lepiéy rozumiał niż zá pierwfzym rázem *GrzepGeom* B4v; *HistRzym* 50v; *RejZwierc* 20; *Oczko* 28; *GostGosp* 70; fłufzny fąd Páńfki dopufzczał głody y zárazy morowe/ częściey niż których przeftłych wieków. *PowodPr* 7; *GostCast* 47.

Połączenia: »niż kiedy(ś) (inedy a. przed tym)« (7): ktorzy śwá łpráwá wyáre krzełciyáńfká žydom y pogánom baržyey niż kyedy inedy myeržyóná á łmrodliwą vczynili? *KromRozm I D4; GliczKsiąž F; PaprPan A4v; gorzey niż kiedyś kátowie łukniá iego rozłzárpáli CzechEp 165; PowodPr 24 (3).*

»niż pi(e)rwej (kiedy)« (17): Pilát to vłlyłáwłly/ ieffcže fie baržiey łekl tych łlow niż pirwey *OpecŻyw 130; RejPs 46v; DiarDop 112; GroicPorz ii3; BibRadz II 90v marg; Kronika. [...] ná Polłki ięzyk wypilána dołtháteczniey niż pierwey/ s przydánim wiele rzeczy nowych. BielKron kt, 27v (5); RejAp 152v; RejZwierc 85v; BielSpr 45v (2); SkarŻyw [237]; StryjKron 707; KlonŻal A3v.*

»niż przed tym (a. przed tem)« (9): *OpecŻyw 94v; BibRadz II 138a marg; Zefłžo fie było ku tej rozmowie cóś więcey niż przed tym dworzan/ y inych zacnych ludzi GórnDworz I2v, D8v (3); BudNT przedm a4; ArtKanc kt; mocá więłższą niż przed tym vdorzyć OrzJan 9; áli Pan Ewángelicki brát/ co mię báržiey niż przedtym miłowác miáł/ o zdrowie/ máiętnośc/ y poćciwośc mię poćiągnie. PowodPr 45.*

»niż przod« (1): Dopieroz więc kur zápoie/ Głóśniey niż przod tyle dwoie *BierEz S4.*

γ. Występuje między okolicznikami czasu, często z odcieniem przeciwstawienia (42) :

1) Występuje po stopniu wyższym przysłówka lub przymiotnika; *quam Mącz [w tym po: więcej (a. więłższy) (14), lepiej (a. lepszy) (8), rychlej (6)] (40) : FalZioł V 54; Czemu oczy żolte lepiej w noci niż wednie widzą. GlabGad B5, D3v (3); RejRozm 396; GroicPorz ii2 (2); RejWiz 160v; kościoł w vtrápieniu łwoim daleko więcey łynow rozrodži Pánu niż czáfu łzczęłcia łwego. BibRadz I 370b marg; gdzie oycowie náłzy [na sejmach] nie vmieiac piłma/ więcey dobrego połtánawiáli zá cztery pięc dni/ niż dziś zá niedziel łiedmnałcie/ ołmnałcie. GórnDworz G5, G4v; Ludzie fie pogarłżáią [...] bo łtárych czáłow byli ludzie łáłkáwłly niż dziś/ y miłofiernieyłzy HistRzym 51, 77; RejPos 200v; HistLan F4v; RejZwierc 102v; BielSpr 75v; BudNT Hh4; Oczko 9; Częłciey dyablá łpomniá przez dzień. Niž Páná Bogá przez tydzień. MWilkHist F; Zimie więłżzego rozmyłłu trzebá niż lećie GostGosp 84; PowodPr 51; KlonWor 68.*

Przysłowie: Ale fie łnadž drugiemu ták zda/ iż łepłże iedno dziś niż dwoie iutro *RejZwierc 37v; Bo łepłże dziś niż iutro RejZwierc 239v.*

Połączenia: »niż kiedy (inedy, a. przed tym)« = *quam unquam antea JanStat (7):* Pił w ten czás Holofernes więcey niż kiedy inedy. *BielKron 113v, 253; GórnDworz Hh6v; OrzJan 6; widząc królełtwu náłżému więłżzé teraz y cięžłzé niż kiedy przedtym nieprzełpiecznołci náłégác SarnStat 110 [idem 985], 440 (3).*

»niż pierwej« (4): *RejKup m6; Dziwnieyłże dziś niż pierwey/ połtáwy/ rozmowy. BielSat C4 [idem] BielRozm 22; SarnStat 1278.*

»niż przed tym« = *quam dudum Mącz (3); Diar 75; Respub. stat meliore loco, Dáleko fie teraz łepiey około Rzeczypołpolitey dzieye niż przed tym. Mącz 417b, 338b.*

Wyrażenie: »rychlej niż w oce mgnieniu« (1): Gdziež potym rychley niż w oce mgnieniu dułła iego náłwięłłá byłá łtworzona ij w ciało włána *OpecŻyw 9.*

2) Występuje po stopniu równym przymiotnika (1) :

Połączenie: »niż kiedy inedy« (1): ktorzy [Turcy] ná ten czás wielkiego łmutku Albániey przydali niż kiedy inedy. *BielKron 256.*

3) Występuje po stopniu najwyższym przysłówka (1) : naynich grzechach/ ktore nawięcey krzełciany czynią y pełnią w dzień święty niz wyne dny *SeklKat* G3.

b. Wprowadza zdania podrzędne porównawcze, uzależnione od okolicznika czasu zdania głównego, nawiązując zawsze do stopnia wyższego przysłówka [w tym do: dłużej (4), prędzej (2), rychlej (2), dawniej (1) w zdaniu głównym] (9) : ten który w łzkole [...] vczy fie/ rychley będye co vmyał/ niż then kthory doma tylko łam/ álbo myędzy dwyemá od Bákalarzá częgo łlucha. *GliczKsiąż* K4; tám czterzy godziny [morze w Wenecyje] roście á ósm godzin ginie/ prędzey roście niż ginie *BielKron* 452, 217; *GórnDworz* S3v; *RejZwierc* 77; Bo á ktoż tego niewie/ że dáwniey niż my pomnimy [Quis enim ignorat supra aetatem et memoriam nostram]/ tych wśzytkich vkráin oni łámi bronić poczęli? *ModrzBaz* 124; *StryjKron* A6; *WysKaz* 47; *GosłCast* 30.

c. Wprowadza zdanie podrzędne czasowo-porównawcze, także z odcieniem potencjalno-warunkowym (28) :

Połączenie: »pierwszy, niż« (1): ysz ya vedluk lysthv hy roskazanya krolewskiego sthayá przeth V.M. sposvem pyerwsem nysz thego vysnyewskiego była oprawa *ZapWar* 1528 nr 2457.

a. Nawiązuje do stopnia wyższego przysłówka lub przymiotnika zdania głównego [w tym do: więcej (a. większy) (8), gorzej (3), mniej (2), rychlej (2), bardziej (1), prędzej (1)] (25) : Więcey cie łinowie będą dręczyć będąli zle żyli, niż gdy być pomarli. *BielŻyw* 130; *GlabGad* B4v (2); *MurzHist* O; iáko zwierzchność Duchowna może nam przez tę Exekucyá lekłza być niż przed tym była *OrzRozm* Iv; wzgárdził iá/ więcej niż pirwey miłował *BielKron* 71v, 361v; *GórnDworz* C8v (4); *RejZwierc* 28v (3); *MycPrz* II C2v; áby pijáni/ iefli komu náłáiáli/ ábo kogo vbili/ ábo łię iednák nieprzyłtoynie zachowáli/ ciężey byli karáni/ niż gdyby to trzeźwi vczynili [gravius puniantur, quam si id fecerint sobrii]. *ModrzBaz* 82v; *GórnRozm* B4v (3); *GostGosp* 120; Ktora kłátwá (iáko Augułtin świádczy) iefł cięższe karánię niż gdy człowieká mieczem zetná *WujNT* 76, 114; *SarnStat* 479; *PowodPr* 60; *CiekPotr* 32.

β. Przy zaprzeczonem stopniu wyższym zdania głównego uwydatnia stosunek łączno-porównawczy: ale taki jak (2) : nye byłoby to dobre przyrownánye/ á nye leplłe niż kyedy by kto rzekł/ człowiek z orłem łá łoby podobni *KromRozm* II r2; *GórnDworz* Ee5.

d. Wprowadza zdanie podrzędne czasowo-porównawcze, z odcieniem przeciwstawienia w stosunku do okolicznika czasu w zdaniu głównym (39) :

a. Nawiązuje do stopnia wyższego przymiotnika lub przysłówka zdania głównego [w tym do: większy (a. więcej) (9), lepiej (a. lepszy) (6), bardziej (2), rychlej (2)] (35) : OpecŻyw 151; Czemu wśzelkie picie łmaczniefze fie zda gdi cłowiek łaczen niż gdi fie naije. *GlabGad* G, B5v (4); *RejRozpr* I2v; Dawniey łię bylo rozmyłłac Niż teras gdy kazá włlyadać. *RejKup* c6; *MurzHist* A4v; *RejWiz* 18 (2); Powiádał że lepiey theraz z częściá Cefárlkiego wołfká podkác fie/ niż iutro ze wśzytkiemi. *BielKron* 307v; teraz chłopięthá/ dziecká [...] á iuz wiedzá więcej łotroftwá/ niż ná on čás ludzie łtali wiedzieli. *GórnDworz* I2, S3v; by dziś łtąpił á poźrzał do kołciołow łwoich/ máłoby nie więcej ználał tych łzcmráczow á tákich targownikow w nich/ niż ná on čás nálał w kołciele Sálomonowym *RejPos* 202v; *BielSat* E; Więłtze dziś złołci/ niż przed tym były. *RejZwierc* 260v marg [idem] Bbb3; *BielSpr* 43 (3); Iefzcie czáły dziś gorłze niż ná on čás były *MycPrz* I B2, I C4v; Powiedáią Hiłtorikowie/

że Rzymiianie ftárzi łzczęśliwfi byli/ kiedy złoto zá nic mieli/ niż kiedy go vzywáli [Romani veteres contemptu quam usu auri feliciores fuisse traduntur a rerum scriptoribus] *ModrzBaz* 51v, 51v; *CzechEp* 36; *BielSjem* 21 (2); *KochPieś* 36; *GórnRozm* E4 (2); *GórnTroas* [3]; Abowiem teraz bliźsze ieft nálze zbáwienie/ niż kiedyłmy vwierzyl [nunc enim prior est nostra salus quam cum credimus] *WujNT Rom* 13/11; *WitosłLut* A4; Bo kto kiedy w ręce tve wpadł, márníey ten zginął, Niż gdyby łzyię złamał z łkáłą fię vrwawłzy. *CiekPotr* 18.

Połączenie: »iż ... niż« (1): Abowiem y łmierć/ y przygodá lepłza ieft záwždy iż łámá przydzie/ niż kiedy iey požádamy. *RejZwierc* 152.

β. *Nawiązuje do stopnia równego przymiotnika lub przysłówka zdania głównego* (2) : Dawno fię było rozmjłác Niż gdy yuż Czás od powiędać *RejKup* y7v; Zony Litewłkie nierownych obyczáiw teraz niż pierwey były/ bo pierwey bez włzego włtydu iáwnie od mężów vłthępowály/ lecz dziś włtyd vmieię záchowác *BielKron* 437.

γ. *Przy zaprzeczonem stopniu wyższym zdania głównego uwydatnia stosunek łączno-porównawczy: ale tak(i) jak* (2) : A dziś/ y temu fię nic niewroći komu co wezmą: y złodzieiow przedsię niemniey niż przed tem bywáło [fures sunt nihilo rariores]. *ModrzBaz* 78; *LatHar* 254.

B. *Człon (lub człony) porównania stanowią określenia miary, ujęte liczbowo lub w jednostkach miary* (218) :

a. „Niż” występuje po lub (i) przed okolicznikiem miary, także mającym charakter oznajmienia (bez formy osobowej czasownika) (212) : niech mam tyle dwoie ducha twego/ niż drudzy twoi vcźniowie *BudBib* 202c marg.

α. *Występuje po okoliczniku miary składającym się z formy stopnia wyższego przymiotnika lub przysłówka [w tym po: większy (a. więcej) (17), mniejszy (6), dłuższy (3), gorszy (1)]* (29) : Ale Rzym Włofki [...] dwa kroć więłzy niż Conłantinopolis *MiechGlab* 70; *GroicPorz* g4 (3); Augułtin łwięty powieda/ iż tá Archá byłá według proporcyiey ciałá człowieczego/ ktore leżác ieft dziełięć kroć dłuźsze niż wyźłze/ á łżeć kroć dłuźsze niż łzerłze. *BibRadz* I 4b marg, I 46a; Plác tedy ten/ mnieyłzy ieft niż piérwłzy człtérmi łokćiami kwádratowymi *GrzepGeom* F2v, M2 (13); *StryjKron* 652.

Po liczbach wyrażających wielokrotność [w tym po: dwakroć (3), trzykroć (1), w czwor sposob (1), 10-kroć (1), 100-kroć (1), 1000-kroć (1)] (8): łyłzác o tobie [o królu *Porrusie*] wielką powiełć, zes w bogacłłtwie trzy kroć bogatłzy y w ludziech niż pan moy Alexaⁿder *BielŻyw* 157; Iełłiz żeydzie z łwiátá/ zołtáwi po łobie łławę tyłiac kroć więłzłzą niż inłzy [nomen relinquet plusquam mille] *BibRadz Eccli* 39/15; A roznołci y niezgody ktorych w ich náuce y w Dekretach łtokroć więcey ieft niż v nas/ zákrywáiac *WujJudConf* 11v; Bo temu nie nowiná áni przodkom iego/ Biyác niż Alexánder dwa kroć mężnieyłzego *PaprPan* M3; A tu małz w czwor łpołob więłzłzego niż Achilełłá/ łmierciá y dzielnołciá łágiełowicá/ z narodu Litewłkiego. *StryjKron* 607; *ReszPrz* 72; czynicie go łynem potępienia dwa kroć więcey niż wy łámi ieftęłcie [duplo quam vos]. *WujNT Matth* 23/15 [idem] s. 98.

β. *Wprowadza okolicznik miary, wyjaśniający liczbowo lub przez jednostki miary wielkość sygnalizowaną stopniem wyższym; quam Vulg, PolAnt, JanStat; prae, supra PolAnt [w tym po: więcej (93), dalej (15), mniej (a. mniejszy) (10), dłuższy (a. dłużej) (9), wyższy (a. wyższej) (3), droźszy (a. drożej) (2)]* (143) : OpecłŻyw 106v; wezmi łoku boragowego mniey trochę niż poł kwarty *FalZioł* I

17b, I 21c (7); *MiechGlab* 5 (2); *LibMal* 1547/124v; *ConPiotr* 31; *SeklKat* Y4v; *GroicPorz* i3 (2);
tāk żeby nie było plag á rázow więcey niż czterdzieści [*ut quadragenarium numerum non excedant*]:
áby nieodfiedł brát thwoy/ náder przed oczymá twymi włieczony *Leop Deut* 25/3, *Ion* 4/11 (4);
UstPraw C; *RejFig* Bb8v; Zatym widiząn iest więcey niż od piąci let [*visus est supra quingentos (marg)
plusquam quingentis (-)*] braćiey zaráz *BibRadz* 1. *Cor* 15/6, *Iob* 28/4 (7); iż lámego Kázimierzá krolá
dar kółztował [*Wierzynka*] dáley niż ftho tyfyac złotych. *BielKron* 375v, 237v (5); *Tetradrachma* [...] málo
mniey niż dwa orty złotego. *Mącz* 453a; że iest tāk wiele łztuk/ á wymyłow mozgowczych/
iż mu ie trudniey słykowác będzie/ niż dwie łcie iezdy. *GórnDworz* N5; Fráncufki Lan więcey niż
czwiercią iest więtzy/ á niż Włóká w Mázowfzu Chełmieńfka. *GrzepGeom* M2, Gv (5); *HistRzym*
99v; *BielSpr* 7; *BudBib* *Ion* 4/11 (2); *Strum* E2 (3); *BudNT* *Matth* 26/53 (2); *CzechRozm* 238; *PapPan*
Ffv; *SkarJedn* 144 (3); *Oczko* 20; *SkarŻyw* 101; *StryjKron* 406 (5); *NiemObr* 47 [2 r.]; *ReszHoz* 133;
WerGość 225; *ActReg* 41; *GostGospSieb* + 3; Abowiem mógł fię ten oleiek przedác drożey niż zá trzy
ftá grofzy [*Poterat enim unguentum istud venundari plus quam trecentis denariis*] *WujNT* *Mar* 14/5,
Matth 26/53 (6); *WysKaz* 43; CHELMIENSKA WLOKA, iest zásię mnieyfza, málo co więcey niż
czwiercią nád łan Fráncufki. *SarnStat* 283, 187 (4); *GrabPospR* L3 (2); *SkarKaz* 207a.

W połączeniach z liczbami oznaczającymi mnóstwo [*w tymi siedem (1), dziesięć (1), sto(kroć) (2),
tysiąc (3)*] (7): albowim flawa dobra lepřza iest niřz tifiacz dobrych/ y wielkich fkarbow *SeklWyzn* 3v;
Plus millies audivi, Więcym niż tyfiac rázów słyřzał. *Mącz* 221c; Mędrřzy iest leniwiac wedle zdánia
fwego/ niż fiedm (pánow) rad wotuiących [*Sapientior ... quam septem refcrentes consilium exactum*].
BudBib *Prov* 26/16; Mądrość (więcey) zmocni mądrego/ niż dziefięć pánow [*Sapientia roborabit
sapientem prae (marg) magis quam (-) decem potentibus (marg) potentes (-)*] ktorzy łá wmieřcie.
BudBib *Eccle* 7/19; *CzechEp* 53; nie żáłuię/ Bo w tobie więcey niż we ftu inřzych náyduię. *KochPieř*
9; Drudzy [*Turcy i Tatarowie*] nářzę miłá oyczynę Koronę Polřká/ więcey niż łtokroć w kráiách
Ruřkich/ Litewřkich/ Lubelřkich/ y dáley puřtořzyli *VotSzl* Bv.

Wyrażenia: »bliřej niż na piędzi« (1): Gdźie [*na morzu*] człowieká wicher pędzi / A řmierć bliřey
niż ná piędzi. *KochSob* 69.

»mniey niż nic« (1): Cui minus nihilo est, Który mniey ma niż nic. *Mącz* 247a.

»więcej niż dosyć« (1): Mam z łobá więcey niż dořyc kłopotá *KochFrag* 23.

1) Wprowadza określenie miary czasu, zawsze po stopniu wyższym; *quam* *JanStat* (52) : *OpecŻyw*
152v; *MiechGlab* *2 (2); *WróbŻołt* aa4; Then lyřt yeřt daley nyz od rok v pyřřan *LibLeg* 11/93, 10/46v;
ZapWar 1543 nr 2505; *LibMal* 1553/173; *RejKup* D; więcyi niřz przes dwadzieřcia dni nieiáđł
nić [!] *MurzHist* D4v, D4v; *KromRozm* III P5; ktoby był młodřzy niż czternařcie lat/ ná wydánie
řwiádectwá niema być przypuřczon. *GroicPorz* x, tv (4); *RejFig* Dd7; *BibRadz* I 446b; *BielKron* 73
(5); Hora amplius, Málo więcey niż yedná godřzyna. *Mącz* 158a, 8b (3); *RejPos* 282; *HistLan* A3v
(2); *KuczbKat* 270; *CzechRozm* A3v (2); *ModrzBazBud* ¶5v; *CzechEp* 336 (2); *NiemObr* 137; *ReszPrz*
18; *GórnRozm* 14; *ActReg* 183; Bo było więcey niż czterdzieřci lat człowiekowi [*Annorum enim erat
amplius quadraginta homo*] *WujNT* *Act* 4/22; Król dowiedźiawřzy fie/ gniewáł fie nań więcey niż
dwá Mieřięcá [*plusquam ad duos menses* *JanStat* 36] *SarnStat* 372; okołó tych, ktorzy kłátwę więcey
niz rok [*ultra annum* *JanStat* 242] ná łobie ćierpiá. *SarnStat* 896, 189 (10); *GrabPospR* M3v.

Wyrażenie: »dalej niż od wieka« (1): Włeczna myśli/ któraś ieft dáléy niż od wieká/ Ieſli cię téz to ruſza/ co czáfem człowieká KochFr 39.

γ. Występuje między okolicznikami względnie określeniami miary, ilości, często z odcieniem przeciwstawienia (39) : Wątpliwością nárabiał Senat/ y wiele ich wołało/ że ráczey ma być wzgląd ná wſzytki niż ná kilká ich. Phil R2.

1) Występuje po stopniu wyższym przysłówka lub przymiotnika [w tym po: więcej (a. więtszy) (14), lepiej (a. lepszy) (8), mniej (a. mniejszy) (6)] (38) : Lepiey iżcie ieden dobry chwali niż wiele złych. BielŻyw 41; MurzNT Luc 15/7; Lepłfa tedy ieſth być dwiemá ſpołem/ niż iednemu [Melius est ergo duos esse simul quam unum] Leop Eccle 4/9, Matth 18/13; Powrozek ze trzemi ſkrętami mocnieyſzy niż o iedney. BielKron 80, 80 (4); GórnDworz M2v (2); Izaſz bogacz może s ſzeſci mis zyeść więcey. Niż z iedney vbołzſzy ſmáczniey y goręcey. RejZwierc 226v; Wſzytko krotkimi ſłowy co trzebá roſpráwiá/ A więcey zá godzinę niż tu zá rok ſpráwiá. RejZwierc 251v; BielSpr 8; NiemObr 128; mniej złego/ mieć iednego Tyranná niż wſzytkich. GórnRozm C2v, C3v; Dwie więcey niż iedná/ cztery niż dwie ręce zrobiá. GostGosp 40, 20 (8); że ſię z niey [jednej] więcey weſeli/ niż z onych dziewięćdzieſiát dziewięci/ ktore nie błądziły [quia gaudet super eam magis quam super nonaginta novem quae non erraverant]. WujNT Matth 18/13; [że tak radocz będzie w niebie nad iednym grzesznikiem pokutę czyniącym więcey než [quam Vulg Luc 15/7; więcey niż WujNT] nad dziewięćdzieſiát dziewięci sprawiedliwymy SandMalEwan 64].

W połączeniach z liczbami oznaczającymi mnóstwo, przeciwstawione jednostce [w tym: sto (a. wiek) (4), tysiąc (8), tysiąc tysięcy (1)] (13): Abowiem ſnadz ieft weſelſſy ieden dzień w roſkóſſach przybytkow twoich niż tyliác inych ná inych mieſcach RejPs 125v; RejZwierc 26v; pobożniey ieft y poczciwiey iednego mieſzczániná záchowác/ niż zabić tyliác nieprzyacioł. BielKron 149v; bo pod czás w iednym weſtchnieniu/ w iednym záplonieniu/ y nieiákiey boiáźni/ więcey znác będzie miłóſci/ niż w tyliácu ſłow gorących GórnDworz Cc4; WujJud A4v; Dzień ieden v mnie w twoim páłacu ſtrawiony/ Léplzy/ niż indziéy wiek niezliczony KochPs 126; Tyſiác lat/ o niezmierny/ Z twoią wiecznoſciá [!] złożony/ Mniey niż dzień wczorayſzy waży/ Mniey niż chwilá nocnéy ſtraży KochPs 136; v ktorego y iedno namnieyſze ſwiádectwo ſłowá Bożego waźnieyſze ieft niż tyſiác tyſięcy Papięſkich Pogáńkich wywodow CzechEp 282; gdy nie tylko iedno mieyſce z piſmá ſ. ale więcey niż ſto / ku przepárciu/ wyznánia náłzego pokázác miał NiemObr 95; ArtKanc K8v; CiekPotr 28; Gdzie iedná fałęzna łzá/ może więcéy ſpráwić Niż ſto przyſiág GoſtCast 72.

b. Wprowadza zdanie podrzędne, porównawcze, uzależnione od okolicznika miary zdania głównego (4) :

α. Występuje po stopniu wyższym przysłówka zdania głównego [w tym po: więcej (3)] (3) : Y przykazał áby zapalono w piecu ſiedmkroć więcey niż było zwykło w nim pálic [ut succenderetur fornax septuplum quam succendi consueverat]. Leop Dan 3/19; áby ten ktoby to pirwey wczynił/ oddał (bo tu mowię ná przykád) w pięćior nálob więcey niż wziął [ut qui id primum perpetrasset, solveret ... quintuplo plus quam accepisset] ModrzBaz 139v; WujNT 274.

β. Przy elipsie poprzedzającego przysłówka (1) : W dwoy nálob niż náklad był wſzytko zráchowano. HistLan A4v.

c. Wprowadza zdanie podrzędne okolicznikowe miary porównawcze z odcieniem przeciwstawienia; zawsze po stopniu wyższym przysłówka w zdaniu głównym (2) : Gdyby łam Miłtrz ząwždy był przytomnie więceyby roboty zdwiemá odpráwił/ niż w niebytności łwey z dzieścią odpráwiue [*plus operum perficeret cum duobus, quam absens cum decem perficit*]. *ModrzBaz* 37; więcey Pápiełtwá zą łześódzieśiąt łat od Lutrą vpádło/ niż go zą 600. zbudowano. *NiemObr* 165.

2. Uwydatnia stosunek przeciwstawny: a nie (jak, tylko); ale, lecz (918) :

a. Między częściami zdania, także mającymi charakter oznajmień (bez formy osobowej czasownika): a nie (jak, tylko) (416) :

α. Występuje przy stopniu wyższym przymiotnika lub przysłówka; *quam PolAnt, Mącz, Modrz, Vulg, JanStat* [w tym po: więcej (a. większy) (148), lepiej (a. lepszy) (33), raczej (a. radszej) (32), rychlej (20), bardziej (12), radniej (7)] (294) : yłch bog na umyłł patrzy uyączey nyłch nauczynky *PatKaz III* 145v; każdy radniey chce być zdrow niż niemoczny. *BielŻyw* 58, 51 (7); wielkie [pięty] á miáłłze, vkazuią moc [...] włzakoż taki bywa wiecey głupi niż mądry. *GlabGad* P7v, F5 (15); *WróbŻółt* E2v; *LibLeg* 11/45v; *RejŁas* w. 59; *RejPs* 23 (7); A lepiey iłz pálec boli Niłz włłytko ciáło w niewoli *RejRozpr* F4v; Godnieyłznych my marney łmierci niż tey łaski byli *RejJóz* P, C2v (4); *RejKup* e6v (3); *KromRozm I* Iv (2); *MurzHist* C4; *MurzNT* 31 [2 r.] (3); *KromRozm II* m (2); *KromRozm III* K5v; káždy dobrego rozumu człowyek to rozezna/ iłz [...] lepyey być człowyekyem niż wołem álbo cyelęcyem yákim. *GliczKsiąż* H4v; Ten dołtátek [...] wyęcey yełt nyedołtátek niż dołtátek. *GliczKsiąż* Qv, D (12); *LubPs* A4v (3); *GroicPorz* a2 (5); *RejWiz* 48 (3); moi Rycerze/ Sktorych káždy niż w złocie/ rádlzey w łlawie gmerze *RejZwierz* 16, 3v (7); *BibRadz* 1.Tim 1/4 (3); bo gdyby to ná moiey mocy zależáło/ tedybychci ie łam łobie wolał dáć á nie brátu/ gdyż káždy wedłóg przyrodzenia więcey łobie życzý niż komu inemu. *BielKron* 41; Ptolomeus Filko/ więcey bełtya niż człowiek rzeczony *BielKron* 128v; Konie tákie máią/ iłz więcey ptaki mnimam niż konie. *BielKron* 456, 4v (18); *KochSat* A3v; *KwiatKsiąż* Q2; *Mącz* 393d; *MączKoch*; ia to zą gułłá mam/ bo to więcéy ná gułłnéy wierze/ niż ná mocy włáfnéy tego lékárłtwá ząwiłło. *SienLek* 182, 191 (3); bo tákowy złołłiwy ięzyk/ godzien bywa/ przykrłzgego niż łłowy karánia. *GórnDworz* P7; A thák ten vczynek Scipionow/ przyłthoynieiby názwác fortylem chytrego Hetmáná/ niż łzczýrą powłcięgliwołcią. *GórnDworz* Aa7, B6v (25); *RejPos* [36] (11); *BiałKat* 213v; *HistLan* B; *KuczbKat* 230 (2); ábył wdzięcznieyłzym gołciem był v Páná łwego dobrowolnym niż poniewolnym *RejZwierz* 170v, B3 (11); A gdyż oni ku záleceniu wymyłłow łwoich tę Confuzyą ráczey niż Confelsią/ W.KM. ofiárówác [...] łmieli *WujJud* A8, 6v (5); *RejPosRozpr* c3v; *BudNT Ioann* 3/19 (3); w miłłołierdziu łie kocham nie w ofiárach/ á w znáiołności Bożey/ więcey niż w cáło palonych ofiárach. *CzechRozm* 84; Owłzem to z chwałą Bożą wyznawam/ com z łálki iego poznał/ iłz przyrodzenie moie/ łkłołłnieyłze iełt łámo w łobie ku złemu więcey niż ku dobremu. *CzechRozm* 206v, 45v (17); ACz go częłciey zálłániesz przy czálzy niż w polu/ Ale czýmże łie báwić teraz zą pokoiu *PaprPan* I, Ff; Zálłte prawđziwa myłłi łpániálołć/ więcey náleży ná lekce wáżeniu niż ná pomłzczeniu krzywd/ á ná łálkáwołci ráczey niżli ná łrogołci [*Omnino vera animi magnitudo in contemnendis magis quam persequendis iniuriis consistit, ac in placabilitate potius quam in ferocitate*]. *ModrzBaz* 62, 56v (6); *SkarJedn* 58 marg (2); *KochOdpr* B2v; *Oczko* 6v (4); *KochPs* 71; *StrykKron* 360 (2); *CzechEp* 4 (17); Są też tego nie mnieyłzym znákem/ iádołwite

piłmá niektórych ludzi wczonych/ więcej krwią niż inkauftem piłane *NiemObr* 4; zápalczywa bowiem gorliwość/ bez vmiejętności/ szkodliwiza niż pożytecznieyřza ieft. *NiemObr* 17, 20 (10); *KochFr* 41 (3); *KlonŻal* A2v; *ReszPrz* 7; *ReszList* 160; *WerGośc* 253; *KochTarn* 74; *ArtKanc* Lv; *BielRozm* 25; *GórnRozm* B [2 r.] (6); *KochProp* 6; *ActReg* 5 (6); *GostGosp* 14 (2); *Phil* F4 (3); *GórnTroas* 42; Ale ieftli przy iednéy tylko mařz zořtác/ ráczéy przy cnoćie/ niż przy náuce zořtań: bo náuká bez cnoty/ iáko miecz v řzalónégo *KochCn* B3v; *GrabowSet* A2v (3); *KochFrag* 25; *OrzJan* 65 (2); *LatHar* 361; Błogofławieńřzą rzeczą dáć niřz wřiąć Bog zowie *KořakCath* C3v; *RybGęřli* B2v; Iam ieft pierwřzy miedzy Apořtoły: ty mnie ráczey řłuchác mařz/ niż ia ćiebie *WujNT* 655, *Ioann* 3/19 (6); *SarnStat* 258 (6); *GrabPospR* N4v; Boć bogoboyni rychli vmřą/ niż to yczynią. *PowodPr* 41, 85; *CzahTr* K3; *GosřCast* 33.

Pořczenia: »niż kiedy« = *a nie (nieraz)* (2): Wyęcey mu myřł o koniku/ ná ktoremby wczyniwřřy go řoby z lařki/ obyzedzař á toczyřł/ niż kyedy o łácinye álbo lekcyi *GliczKsiąř* I5v; coř wřdy inřzego [szlachectwo] ieft [...] iedno los rodzenia/ á ludzkie mnimánie/ ktore⁸⁰ częřćiey przez rozboy dořtawáią niż kiedy przez meřtwo [opinio, saepe quidem latrociniis quaesita non virtute]? *ModrzBaz* 57.

»więcej (...) niż jeden« = *niejeden, wielu* (5): *BudNT* Ii6; Abowiem ieřliby řłowo to Elohim/ więcej niż iednę rzecř znáczyřo: to ieft/ nie łámego Bogá oycá/ ále teř ořobę řyná y duchá: tedyćby nie trzech tylko/ ále piąć/ ábo co więcej/ znáczyć muřiařo. *CzechRozm* 15; *NiemObr* 47; Y ná niebie Słońce/ Mieřiac/ Gwiazdy/ nie řzlyby porřádnie/ gdyby táM więcej niż ieden Bogow byřo *GórnRozm* K3v; *WujNT* 730.

β. *Występuje przy stopniu równym przymiotnika (1)* : wieřz żeć to [przyrodzenie twoje] záwřdy ku gorřzemu niż ku lepřzemu przyřłonne ieft. *RejZwierc* 35v.

γ. *Występuje po „inszy”, „inaczej”, „zinađ” itp. wprowadzając wyjařnienie sygnalizowanej przez nie odmiennosci (91)* : odkupi ijnřřym obyczaiem plemię ludřkié/ niż przez mé cięřřkie vmęćzenijé *OpecřYw* 100; *PatKaz* I 7v; Muřić pan inakřzy niż lud być *BielřYw* 85; *SeklKat* Yv; *MurzHist* N2; *MurzNT* 18v (2); Bo inřza rzecř ieft z ową/ niřzli zowá [...] v mnie niřz vmnie. *MurzOrt* B3, B2 (6); *KromRozm* III F (2); Kupcy ieřliby inřzymi niż řtárymi drogámi ieřdźili/ thákiego ma Stárořtá záhámořwác *UstPraw* F3, F3v; *BibRadz* *5v (2); gdy zinađ řzukař obrony niż řpiřmá řwiętego niedáli mu mowić dáley *BielKron* 205; Odmiennie mowią Zmodzinowie/ thákieř kurowie/ niż Litwá álbo Iácwieřse. *BielKron* 358v, 71 (6); *GrzegRóżn* H3; *Prot* B3; *SienLek* 95v; *RejAp* 56 (3); iř Chiron on řtárzec/ piářton Achillow niechciař áby dziećię Achilles/ wychowánie iego/ co inego pirwcy vmiářo/ niż muzykę. *GórnDworz* H2v; A bodayže go zábitho/ moglić wřdy gdzie indziey trefiać/ niż przez gębę *GórnDworz* T [idem *WerGośc*], F3 (8); *RejPos* 133v (2); rozna wdzięćnořć y rozne vwařenie obyczařow v ludzi poczřciwych będy iednego niż drugiego. *RejZwierc* 7v; *BielSpr* 51v; *WujJud* 57 (4); kędy pobuduią kořciořł/ á wřzákoř dáleko inakřzy niřz pierwřzy [non qualis prior] *BudBib* Tob 14/7; *BudNT* Ff6; *CzechRozm* 12v (4); *PaprPan* Ee3v; Kářdy gwařł nieřłufzny [...] niewiem ieřliby inřzym karánieM řpřawiedliwřřym/ niż gárdłem móğł być řkarány [nescio an alia poena iustius atque capitali vindicetur]. *ModrzBaz* 77v; *KochOdpr* D3; Bo odmiennie mowią Zmodzinowie/ tákieř Kurřlowie/ álbo Kurlandowie ináčzy niż Litwá/ álbo Iatwieřowie y Liflanći. *StryjKron* 46, 31; nie ogládařiąć řię ná řadnego zacnořć y vmiejętnořć/ ktorey z káđ ináđ niż z řłowá Bořego dořtawá *CzechEp* 126, 4 (4);

KochFr 102; *KochMuza* 25; *WerGośc* 252; *GórnRozm* A4v (2); *ActReg* 8; *GórnTroas* 58; *KochPij* C3; to łowo zász/ mój/ inaczey brzmi niż owo Buog *JanNKar* Fv, E2 (3); *SarnStat* 1225; *PowodPr* 68.

Powtórzenie: »(niż ...) niż ... niż ... i niż« (2): Niecnotá to byłá/ á iákom rzekł vpadek iákiś/ y niefczęścié/ ábo więc co inźégo tákiego/ niż przymiérze/ niż wiárá/ y niż święty obowiązek. *OrzJan* 119, 102.

Połączenie: »niż gdzie« = *niż* (1): Chybá żebyśmy rozumieli ten Rzeczypospolitey fkarb być wárownieyfzym/ gdyby ná inźem mieyfcu był chowan/ niż gdzie ábo Krolewfi/ ábo Kościelny [si *alio quam vel regius, vel ecclesiae thesaurus loco asservaretur*]. *ModrzBaz* 123.

1) **Wprowadza wyjaśnienie odmiennosci zlokalizowanej w czasie** (8) :

a) **Po „inaczey” itp. „niż” wprowadza okolicznik czasu** (2) :

Połączenia: »niż pirwey« (1): ktory iuż miał być inaczey fprawowan przez Duchá s. niż pirwey *RejPos* 141.

»niż przed tym« (1): gdy porządkiem fwym przyźedł do Iozeffá/ tedy iuż inźym niż przed tym fpofohem mowi *CzechRozm* 161v.

b) **Po „inaczey” itp. występuje między okolicznikami czasu** (6) : Inákfzy drugi czáfem/ Lecie niż Wielieni. *RejZwierz* 90v.

Połączenie: »niż pi(e)rwey« (5): lecz dziś inákfzy fpofoh máią niż pierwey. *BielKron* 436; Ani ia prze to czo inego teraz mowię niż pirwey/ ále [...] difputowác o doftoiénftwie ich niehcę. *GórnDworz* G8v; Inaczey dziś niż pirwey/ ty rzeczy [obleganie zamków] przychodzą *BielSat* M4 [*idem BielSjem*]; *Oczko* 2; *BielSjem* 34.

đ. **Występuje po „woleć” [w tym po: woleć raczej (a. radniej) (3)] (30)** : Cefarz Auguftus [...] powiedzwał/ żebym wolał Herodowá swinyą być niż fynem. *GliczKsiąż* G2v, P6; *LubPs* S6v; v Páná tego/ Nic nie ważą ofiary bez fercá tákiego/ Ktoreby [...] iego świętey woley ná wfzytkim fłucháło. (*marg*) Po fłufzeńfthwo pan woli niż ofiarę. (–) *RejWiz* 183, 64v (3); *RejZwierz* 5; Zydowie woleli gárdlá dawác/ niż vftáwy oycowfkie wzrufzyć. *BielKron* 140v, 221 (3); wolą niektorzy przyiacielá ftráćić/ niż trefne rzeczenie. *GórnDworz* S3, C6v (6); obieráiąc Zony/ iednęby ofobę niż drugá woleli *KuczbKat* 255; *RejZwierz* 13; *MycPrz* I B3; *CzechRozm* 98 (2); *KochMRot* Bv; *PudlFr* 78; *GórnRozm* B3; Ia wolę człowieká bez pieniędzy niż pieniądze bez człowieká. *Phil* F4; té narody ták wielkié/ y ták wiele ich/ wolał ráczéy chytrością/ niż mieczem pośeść *OrzJan* 13, 122; *GoślCast* 11 (2); *SzarzRyt* D2.

b. **Między zdaniem i imiesłowowymi równoważnikami zdań: a nie (jak, tylko) (146)** : Wież ze mnie trudna fprawa z białemi głowami Mam ia czo z fobą czynić niż walze gźła fufzyć *RejFóz* D7; Bo to práwa biefiádá gdzye fie rozum mnoży/ Niż gdy fie w owym huku by fzalony trwoży. *RejWiz* 68; *CzechEp* 156; boli opáczné niż ieft rozumienie y wdawánie *JanNKar* A3; Tákim był iáko trzebá, niź iáko fię twoiey Ządzy podoba. *CiekPotr* 21.

a. **Nawiązuje do stopnia wyższego przysłówka lub przymiotnika występującego w zdaniu głównym; quam JanStat [w tym po: więcej (a. więtszy) (33), radniej (a. radszej, a. raczej) (7), rychlej (7), lepiej (3), barziej (1)] (60)** : Gdy drijakiew daią pić z winem człowieku przyrodzenia gorącego [...] thedy go więczey mdlá niż czo dobrego vczynią *FalZioł* V 69v; *GlabGad* K5; bárzo częgo krzywego gdy

kto s prętká/ á yákoby scínáyac zęby/ á nye z lekká náprałfcza/ rychley fnadz złomi niż náprosci. *GliczKsiąz* G, 12v (3); *RejWiz* 99; Iesliby pifarz z kogo więcey wziął niż iest Státutem opifano *UstPraw* C2v, A2v (5); *RejZwierz* 6 (2); [*Dariusz do Aleksandra Wielkiego*] połyłamci teź piłę/ áby igrał rádniey niż walczył *BielKron* 124, 189 (8); *KochSat* B; ftárego rychley káždy pogáni niż požáluie. *GórnDworz* Mm, G3 (11); *RejPos* 81v; *RejZwierc* 226v; Przetoz y o Mnichách nic inłzego nie rozumiemy/ iedno że więcey závádzáią niż pomagáią kościołowi Bożemu. *WujJudConf* 143; Przeczże włercu twoim nie rozważałz rzeczy przyłzłych rádłzey niłz tych ktore są terážnieyłze [*quare non accepisti in corde tuo quod est futurum, sed quod in praesenti*]? *BudBib* 4.Esdr 7/16; *BudNT przedm* c4v; *CzechRozm* 163v (2); *Oczko* 5v; Páweł teź pewnie duchem Bożym wrzuzłony [!]/ więcey opowieda co złego onego Biskupá potkác miáło/ niżby mu te⁸⁰ z pomłty życzyć miáł *CzechEp* 51; więcey fię ná niektorych/ ktorzy tu przez łłowo Boże/ łyná Bożego łobie zmyłłáli/ oglądáiąc/ niż fię rzeczy/ y przedsięwłięciu prorockiemu przypátruiąc. *CzechEp* 155, 10 (9); *KlonŻal* A2v; *KochSob* 63; *PudłFr* 52; *Phil* K3; *GrabowSet* Y2v; *OrzJan* 135; *WysKaz* 12; A tákowe Targowe brác ma pomierniéy/ niż zwykł czynić *SarnStat* 312.

Połączenie: »że ... niż« (1): Zádáie mi to I.M.X.K. [...] żebyłmy my to kiedy mowić mieli [...] iżby fię Anioł miáł łtáwác Bogiem: te⁸⁰ ráczey pozwałáiąc/ że fię Bog łtawáł Aniołem/ zołtawłzy przedsię Bogiem: niżby fię Anioł miáł łtác Bogiem. *CzechEp* 212.

1) W zdaniu głównym występuje określenie synonimiczne w stosunku do stopnia wyższego przysłówka (1) : gdy przekupień [...] nie yełt dáley powinien/ yedno to co nád zwyłz (niż która rzecz łtoyi) wziął/ wroczyć *Mącz* 394b.

β. Nawiązuje do stopnia najwyższego w zdaniu głównym (1) : Grynłzpan/ iest rdzá z miedzi zielona/ á włzákże ku fárbam y lekárłtwam naleplzy grynłzpan czyniony/ niż ten ktory łye łam ná miedzi z iákiego plugáłtwá czyni. *SienLek* Yyy.

γ. Nawiązuje do „inszy”, „inaczej”, „indziej” itp., podanych w zdaniu głównym, wprowadzając wyjaśnienie sygnalizowanej przez nie odmiennosci; *Modrz, JanStat* (79) :A inaczey niż iest prawda/ każdá rzecz chce [*białagłowa*] rozeznác *RejJóz* C4v; *SeklKat* Zv; *KromRozm* III F4; *LubPs* hh3v; A ktoryby inák przedawáł niż Woiewodá włtáwi/ tedy onę kupią tráci. *UstPraw* A2, D4v (3); *BielKron* 46 (2); *Contra est ac dicitis*, Ynáczey yełt niłz powiedacie *Mącz* 64a; bo okołó bitwy w łzránkach włzytko ináczey v nas/ niż iest we Włoszech. *GórnDworz* B2; oná włzytká powiełciá dworuie/ ináczey tho rozumieiąc/ niz iáko powieda *GórnDworz* Rv, C7v (15); *RejPos* 64v (4); *BiałKat* 8v; *KuczbKat* 415; począł im łzpetnie łáiác/ á iuż włoczęgowie łie włoczycie/ mam ia teraz co inłzego czynić/ niż łie wámi báwić. *RejZwierc* 175; *BielSpr* 41v; *WujJud* 40 (2); *CzechRozm* 86v (2); ktorzi inłze mowią niż rozumieją [*qui aliud loquantur quam sentiant*] *ModrzBaz* 60v, 60v (3); *SkarJedn* 103 (2); *Oczko* 16; á gdzieś iest łádámie? iużeś indziej niżem cię połtáwił *SkarŻyw* 262; á X.K. niech fię teź inłzymi oczymá/ niż do tych czáłow czynił/ łpráwie łwey łepiey przypátrzy *CzechEp* 98, 59 (11); iáko dáleko inákłzym łpofobem/ obchodzi fię pan Bog włzechmogący/ z dziateczkámí łwymí/ pod nowym przymierzem [...] niż pod Stárym łełtámentem czynił zá Moyzełza. *NiemObr* 83, 22; *ReszList* 153; *WisznTr* 8; *GórnRozm* Gv; *Phil* Q2; *GrabowSet* C2 (2); *OrzJan* 81; *LatHar* 111; Iełli Wożny

inaczej przyięę świadkóm powię/ niż ieft rofkazano [si ... *aliter formam iuramenti testibus dixerit, quam est mandatum JanStat* 526] *SarnStat* 576, 66 (4); *CzahTr* Kv.

Powtórzenia: »niż ... niż« (2), »niż ... niż ... niż« (1): *CzechRozm* 105v (2); *CzechEp* 267 (2); gdy łobie kto co inżego ku wierzeniu wybiera/ niż wżycy inży wierzą/ niż ząwżce/ niż wżędzie wierżono: á kto w tym vpornie trwa/ tego Heretykiem/ Kácerzem zowiemy *ReszPrz* 99.

1) Po „inaczej” zdanie z „niż” wprowadza wyjaśnienie odmienności zlokalizowanej w czasie (2) :

Połączenie: »niż pi(e)rwej« (2): bo inaczej dziś [zamek] Ołtrom oprąwili niż pierwey był. *BielKron* 316; *GórnDworz* B3v.

đ. Przy zaprzeczonym „inaczej” w zdaniu głównym uwydatnia stosunek łączny: *ale tak jak* (1) : iż od czterech/ pyęci/ łfęcici/ dżyewyąci/ yedennałci łet lat nye inaczej trzyma kołcyoł Rzymłki/ niż przed dwyemánałcye trzemánałcye/ y pyącyánałcye łet lat trzymano *KromRozm I* E4v.

A. Wprowadza składnik przeciwstawienia uwydatniając kontrast z tym, co być (nie) powinno: *zamiast, a nie* (354) :

a. Między częściami zdania, także mającymi charakter oznajmień (bez formy osobowej czasownika) (232) : *RejJóz* F3v; A tak przydzie łię mnie wroczyć Do domu niż tu czas kroczyć. *RejKup* h8v; rychło á zaráz práwye [dziatki] rzeczám łie przyłóżyć mogą/ y owłłem we złych przedłię niż w dobrych/ gdy náturá dzyecyęca ma włobyce cos przyrodzonego/ ku zuchwałłtwu á nyełátkowi *GliczKsiąż* E2v; ad contumeliam omnia accipiunt magis [...] wżycłtko we złe rádži obrácąyą niż w dobre *Mącz* 406d; łepłzemi rozumy obdárzeni/ iedno niewiem by nie ná gorłze niż ná łepłze. *RejZwierc* 93v, 143v; *CzechEp* 264 (2); Tám moiá myłł byłá tá/ niż łie karmić łzámı/ Gréków zbydż *GórnTroas* 32.

Połączenie: »pirwey ... niż« (1): nye obacżyli łie/ áby ye pirwey byli dáli do łzkoły vczyć/ niż do dworu gdzye nyemáłz żadney náuki/ yedno zuchwałna bełpyeczność *GliczKsiąż* H5v.

α. Występuje po stopniu wyższym przysłówka lub przymiotnika; *quam Vulg* [w tym po: *lepiej* (a. *lepszy*) (48), *więcej* (20), *raczej* (a. *radszej*) (6), *łuszniej* (5), *podobniej* (3)] (98) : Zaż mnie było nie łepiey dáć/ łżbych też mógl czudnie łpiewáć: Niż temu ptakowi máłemu/ Ktory nie był godzien temu. *BierEz* N4v; *PatKaz III* 99v; nie bądáli vrzędnici rozumni, tedyby łepiey vmrzec niż żywu być. *BielŻyw* 84, 37 (7); *RejPs* 55; *RejRozpr* B2 (4); *RejJóz* L8v; *RejKup* bb2; Alem iá zapamiętały człowiek/ więcejyi kogo inżego niłż ducha łwięte^{go} łłuchał. *MurzHist* N4v; *MurzNT* 28v (2); *GliczKsiąż* L2 (3); *RejWiz* 124 (2); *RejFig* Dd; *RejZwierc* 19v; wżiąwłzy przed łię łłowá łwey żony Kriłthyny/ kthora go gromiá nárzekáiąc [...] móglám ząwżdy zá bogátłżego Krolá iść/ niż zá cię ná tho czwiertowáne Kłięłtwo. *BielKron* 354, 76 (8); *Prot* A3; iż łatwiey ieft thákowym burzliwym łudziom/ niedopułcić vrołć/ niż kiedy iuż wielkimi vrołtą/ chceć im dopiro rogow vcieráć. *GórnDworz* Hh8v, C (7); *RejPos* 33 (7); *BielSat* Dv; miłe pięniáłzki to wżycłtko łpráwiły/ Ze im więcej niż oycu ty dzieci łłuzły. *HistLan* E3; *RejZwierc* B4 (4); *BielSpr* 59v [3 r.] (4); *CzechRozm* Av (3); ktoby łłábé z przyrodzenia oczy/ albo owé co kátáráktámı á błónkámı porołły/ wodą tą łéczyć chciáł/ y wodzie/ y rádżie/ przygáná rychłéyłza/ niż oczóm popráwá. *Oczko* 14v; *CzechEp* 16 (6); *CzechEpPorz* **3; *NiemObr* 11; Cudnięci bęđzie przáść kądziel/ niż w wiencu Siedzieć zá łtołem/ bábie przy młodżiencu. *KochPieł* 23; *ArtKanc* L2v; *BielRozm* 25; *GórnRozm* G2v (2); łepiey

ich [świń] chować mniej á tłuŧto/ niż wiele chudo. *GostGosp* 118, 58 (6); *Phil* H3 (3); *KochFrag* 17 (2); *OrzJan* 83; *LatHar* 593; *WujNT* 11 (4); *VotSzl* Cv; *CzahTr* C4v; *GostCast* 39 (2).

Przysłowie: Lepiej mieć trochę z pokoiem: Niż wiele z łtráchem z gomonem. *BierEz* M4.

β. *Występuje po „woleć” [w tym po: woleć raczej (a. radniej) (6)] (123)* : Gdy ieden lotrzik Pitagory połuchał y rzekł, radnieybych wolał z niewiaŧtami niż z mędraci opczowanie mieć, odpowiedział Pitago. wŧzak teŧ widzimy że ŧie ŧwinie wolał kalić w błocie niż w cziftey wodzie *BielŻyw* 32; *RejRozpr* H2; *RejJóz* C8v (2); *RejKup* m7v (2); *MurzHist* A4v (2); *BielKom* Fv; Miły Boŧe co to yuŧ náłtało nowego że pánowye wolał ŧie o pŧy łtárác niż o flugi dobre *GliczKsiąŧ* N6v, M2 (9); drudzy [złoczyńce] zálye łá tak miękkiego á niecierpliwego przyrodzenia/ iż wolał ládá co powiaááć/ niż okrutne męki cierpieć. *GroicPorz* hh2, cc4; Oczy nogi zápuchły/ á brzuch iáko pudło/ Będye wolał po chwili niż krogulcá łzczudło. *RejWiz* 15; *KochZuz* A3; *RejFig* Cc6 (2); Hetman co iá poimał/ chociał iá zá żonę mieć/ Oná niż cnotę zruŧzyć/ wolała ŧie zábić. *RejZwierz* 47, A6 (5); *BibRadz* I 146b marg (2); wolał łpác s ŧłuŧebniki krolewŧkimi/ niż domá z żoná. *BielKron* 70v; nápoły zá martwe leżał/ przeto mowił/ wolałbych vmrzeć niż żywot. *BielKron* 92; Kto kiedy ná ŧwiećie taki był niebáczny/ ktorzyby wolał być z nieprzyaáicielem/ niż z przyaáicielem^m *BielKron* 254, 16v (19); *KochSat* [C2]; *Prot* B; *SienLek* 18; *GórnDworz* F5v (8); *HistLan* D3; Nie moŧełŧ thák rzec/ woleł leŧ pochlebna/ Niŧ prawdę przykra *RejZwierc* 216v, 52v (5); *WujJud* 50v (6); *BudBib* b4; *BudNT przedm* a5 (2); *CzechRozm* 52 (5); *SkarŧŻyw* 352; Wolno to łobie zmyŧláć iednym: á drugim teŧ wolno temu niewierzyć. A zwláŧzczá [!] tym/ ktorzy wolał ná łłowie boŧzym/ niż ná zmyŧłonych baykách ludzkich przeŧtáwáć. *CzechEp* 159, 25 (9); Ale wŧdy głupia iełt [..] woleć ráczey z potoká zábloconego/ od zrzodlá dálekiego/ wody czerpáć: niż ze zrzodlá łámego *CzechEpPORz* **3, *; *NiemObr* 145 (2); *KochMRot* Bv; *ReszList* 153; *GórnRozm* H2 (2); *ZawJeft* 36; *ActReg* 54 (3); *GostGospSieb* +2; *Phil* B4 (3); *OrzJan* 54; *LatHar* 135; woleł tám czytelniká odełláć, niż dłuŧoŧciá ŧie przykrzyć *SarnStat* 1280, 1276; *SiebRozmyŧł* B; *CzahTr* [D]v; Syná tego nie lubię/ który w obrzydliwéy Dródze/ łwych przodków chodźić woli/ niż w cnotliwéy. *GostCast* 35; Wolác to łnadŧ okupić ŧmierciá łwoiá/ niŧe Wywléc ná nię/ y ná ŧię/ tak łzkárádé briŧe. *GostCast* 60, 23 (5); *KlonWor* **v; *SzarzRyt* C2.

Powtórzenie: »niŧ ... i niŧ« (1): woleł/ wzdáć żywot w niewinnoŧci/ Niŧ Bogá gniewáć w nieczyłtoŧci Y/ niŧ łprawá grzechu meŧo/ Wpáŧć w gniew łrogi iego. *GrabowSet* B3.

γ. *Występuje po „inny” (1)* : Czym ŧie było innym ćiełfyć Niŧ vpor wiełć á niemieć nic *RejRozpr* F2.

b. *Między zdániami i imiesłowowymi równowaŧnikami zdań: zamiast (gdyby) (122)* : Iuŧbych ia tu przyzwolił/ choć otwieráć wrotá/ Niŧ ŧie mam zálię wroćić do tego kłopotá. *RejWiz* 184v; Y niezdrogiby to/ áby y dŧiŧ zwierzchni Pánowie/ [...] rołtyrki łwoie o Kroleŧtwá y Powiáty/ pojedynkowá bitwá kończyli [...] niŧ co więc niezliczonych ludŧi ŧmierciá y nędzá niełkończoná Kroleŧtw nábywáią [ut ... contentiones ... monomachia finirent ... potius quam innumeris hominum caedibus calamitatibusque infinitis regna quaerantur]. *ModrzBaz* 63; Day łye w moc wiátróm/ á łkocz z góry ŧmieie: Niŧbyŧ wolała ŧiedzić v káŧdziele Królewŧka dŧiewká *KochPieŧ* 8.

α. *Nawiązuje do stopnia wyŧszego przysłówka lub przymiotnika występującego w zdaniu głównym; quam Vulg, PolAnt, Modrz [w tym do: lepiej (31), radszej (a. raczej) (16), radniej (7), więcej (5), rychlej (3)] (74)* : Kaŧdy który panuie ma być cichy á przyjemny, dla tego aby go tim więcej wpczciuołci

miano, niżbygo fie bano. *BielŻyw* 10; *BielŻywGlab nlb* 10; *RejRozpr* I4v; *SeklKat* Y2; *RejKup* cc4; *MurzHist* D; Abowiem lepiéi/ że ty łczytaniá iéi pożytek máłz/ niżby v mnie miała [...] prozno leżeć. *MurzNT* A4, 88v; *BielKom* C5 (2); *GliczKsiąż* L7v; Nie dáyże iey [*pannie*] prożnować/ niechay łzyie/ przędzey/ Lepyey niż po vlicach byega po kolędzye. *RejWiz* 60v; nie dáy fie zwodzić/ Boć więc drudzy niż pomoc więcey będą łzkodzić. *RejWiz* 61v, 99 (4); *Leop Matth* 5/29 (4); Wieleżby Kurciułow tákich dzifia znalazł/ Snadź niżby tám włkoczyć miał/ rádłzey by gi oblażł. *RejZwierz* 42v, 51v (3); *BielKron* 120v (4); Eo loco habet honestatem ut sine ipsa vitam mortem existimet, Ták wyfoko waży poczćiwość iż by rádłzey vmárł/ niżby czego nierządno dopuścić fie miał. *Mącz* 196c; *SienLek* 194; máiącz ná ktorąkolwiek łtronę wyniść z miáry/ iefzcze lepiey żeby był throłżkę przymnieyłzym/ niż ma przeysć wielkością włzytki ludzi *GórnDworz* E, I5 (11); Lepiey ábyś dożrzał łwego/ Niż nágládałz do cudzego. *RejZwierc* [233], 113v (6); *BielSpr* 58 (2); dużá moiá obrála (łobie) obiełzenie/ á śmierć (rádłzey) niż (zołtác w) kościách moich [*mortem prae (marg) potius quam esse cum (-) ossibus meis*] *BudBib* *Iob* 7/15; rádłzey od nich morderłtwo ćierpią/ niżby łami kogo mordowác mieli: rádłzey krzywdę ćierpią/ niż by kogo vkrzywdzić mieli. *CzechRozm* 112v, 52 (7); *ModrzBaz* 12 (2); Mnieby fię zdáło/ iżby pożyteczniey/ vczył fię X.K. mowić o żywoćie Ckryfłyańłkim/ o wierze zbáwienney [...] niż fię przeciw iáłnemu łłowu Bożemu w tákie łábirynty wdawa *CzechEp* 177, 24 (6); *BielSjem* 32; *GostGosp* 134; *Phil* M (2); iż co Seymik ábo Seym/ to w Polłzce gorzey: y Boże day lepiey záginęły/ niż tákie bydź máią. *PowodPr* 53; Iefli fię tu kto w czym połzłakuie, Niech rádniey milczkiem fię popráwuie: Niż żeby fię miał wydác przez znaki Głupiego gniewu, być włáfnie ták. *CiekPotr*)?(2v; Ktorey [*sławy*] trudno powetowác/ Lepi iey zráu łzánowác. Niż iey znou nábywáiąc/ Ciężkie rzeczy przebywáiąc. *CzahTr* [D2]v; *GostCast* 52 (3).

Połączenie: »iż ... niż« (1): Bo dáleko ieft lepiáy/ iż kto zayżrzy tobie/ Niż by ty komu zayżrzác/ miał łye żác łam w łobie. *PudłFr* 42.

β. *Występuje po stopniu równym przymiotnika lub przysłówka zdania głównego; quam PolAnt* (4) : Dobrzeć téłz tobie włomnem wniść ku żywotowi/ niżby [*pulchrum (marg) bonum (-) tibi est ... quam ...*] dwie ręce maiąc/ miał póśc do piekła *MurzNT* *Mar* 9/42, *Mar* 9/44 (3); Pięknie káždemu przy cnotcie łławnym być/ Niż przy niecnocie łmętnych czáłow vżyć. *RejZwierc* 211.

γ. *Nawiązuje do „woleć” podanego w zdaniu głównym* (41) : *BierEz* H4 (4); O inłzych iey vczinkach cznothliwych radniey wolę milczćeć niż bych ie miał wyłlawiac niedołstatecznie *WróbŻołłGlab* A2v; By mię ziemia iuż pozarla. Daleko bych yefcze wolał Niż bych wpiekle wiecznie gorzał. *RejKup* h2v, L (3); Wolifz ćirpyeć ty przemory/ Schowác ten grołz do komory/ Niżby łwiátá záżywála/ Wefoła z ludźmi bywála *BielKom* F; *GliczKsiąż* M2v; *RejFig* Ee3; *RejZwierz* 6v (2); *BibRadz* I 16a *marg* (2); *KwiatKsiąż* N2; *GórnDworz* C2v (5); Wolałbych by Woł vrodził Ieleniá pięknoego/ Niżby Ieleń vrodził Wołu leniwego. *RejZwierc* 53, 68; *CzechRozm* 140v; *ModrzBaz* [41]v; Wolę że mię człowiek vderzy cnotliwy/ Niż mię ma bálłámem nátrzcćeć niéwłtydliwy *KochPs* 205; *KochFr* 102; Wolę chodzić piechotą/ niż mię máią nośić. *PudłFr* 35; *Phil* C3 (3); *GórnTroas* 46 (2); *GrabowSet* Ov; *WysKaz* 12; *GostCast* 38 (2).

Połączenia: »niż ... iż« (1): Niełczęścié mégo łyná dochodzi požarem: Niżby go miał przywálić oyciec łwym ciężarem/ Wolę/ iż zginie indziéy *GórnTroas* 48.

»tak (...) niż« (3): Wolę ia ták brácie miły/ Niżby mi gębę obbili *RejZwierc* 231 v; *CiekPotr* 58; *GosłCast* 33.

B. Wprowadza zdanie przeciwstawne (zawsze po zaprzeczonem zdaniu poprzedzającym): *ale, lecz* (2) : a zali fy na twého [Boże] iedinego niemożefs obronitz [...] niż tak z milołcią iego w tzudże ftrony bieगतz mamy *OpecŻyw* 28; *GosłGosp* 56; [A tak mili panie Woiczie niedopiro fzie ta rzecz ftała niíf iefł ofzm abo dziewiencz liat *ZapWpol* 1543/88].

3. Uwydatnia stosunek czasowy (656) :

A. Wprowadza zdanie podrzędne czasowe lub oznajmienie, określające czynność późniejszą w stosunku do zawartej w zdaniu głównym: *nim, kiedy jeszcze nie, póki nie; antequam* *Vulg, PolAnt, Mącz, JanStat* [w tym: w antepozycji (100), w interpozycji (162), w postpozycji (349), użycie słownikowe (1)] (626) : Pirwey niżli odijdziefz będącie tzalowatz/ niż cie matce twoie dám/ chcę cie vmilowatz *OpecŻyw* 20, [34]v; *OpecŻywSandR nlb* 2v; *PatKaz I* 17; *PatKaz III* 87v (2); *FalZioł IV* 33d (2); *WróbŻołt* [S6]v (2); zefnal ifch niíf to rok mynął, na fwanthi Bartłomi prziachal bil do Richfala *LibMal* 1543/67v, 1545/105 (3); *RejRozpr C* (4); *RejJóz H2*; *SeklKat O4v*; Panie iufczy fię drzwy wałą Kas pułczyć niż fię obala. *RejKup e5, Mv* (5); náłazł ią [rzekę] zámárzłą y przełzedł ią/ ále niż przełzedł [*antequam exiret* przedzey nyszly wyszethl *HistAl* 1510 211] roftáiáá *HistAl F3*; *KromRozm I N2v*; *MurzHist M* (4); *GliczKsiąż L4v*; Ták fie ná nye obroci gnyew wylkyey frogości/ Iż przed czáfem niż wzroftą márnyc zginąć mułfą *LubPs O3v, O3v*; Powodowi co przyłtoi wiedzieć niż fye wda w Práwo. *GroicPorz nn2, Cv* (11); *SeklPieś 15v*; *RejWiz 57* (5); *Leop Iob* 8/16; Sędzia niż fkaźń vczyni ma ftron pytać máiałi iefzce iákie obrony álbo dowody pewne *UstPraw C2, B2* (12); *RejFig Aa5v* (3); *RejZwierz 11* (6); Iżby z thąd było znáczno/ że niż fłońce wznidzie potrzebá [*oportet praevenire Solem*] áby tobie dzięki czynione były *BibRadz Sap* 16/28, I *4v (4); W obozie náłzy w fprawie gotowej ftałi długą chwilę niż fie potykáli. *BielKron* 422, 299 (5); *KochSat Bv*; *Antequam in ius aditum est, Niżli fie w fąd wdály/ álbo/ niż rzecz przed práwo przifzła. Mącz* 104c; ták po trzy kroć vczynł gdy mu ma przyść: Weźmi foku byliczého á námáz dobrze chorého nim/ niż go popádnie *SienLek* 141; piy po ránu/ niż z domu idziełz. *SienLek* 157, 141 (7); *GórnDworz H3v* (5); *BiałKat* 193v (2); iż pierwfza káłká (ktorą wfzyfcy mieć máia/ niżby wfty fwymi święte Páńfkie Ciáło przyięli *KuczbKat* 180; Iáko Niedźwiadek niż vkáfi liże/ Tákżec pochlebca pirwey wełnę ftrzyże. *RejZwierc* 216v, 59 (4); Zás ci (fą) krolowie ktorzy krolowáli w ziemi Edomfkiey niłz krolował krol [*ante regnare regem (marg) antequam regnaret rex (-)*] nád fynmi Izráelowymi. *BudBib Gen* 36/31, *Eccli* 14/13 (5); Boby trzebá dobrze wołác/ niżby głos twoy do niebá dołzedł *CzechRozm* 192v, 2 (15); *PaprPan P2v* (3); dla tego fędziowie máia być niá [*przysięgą*] obowiazáni/ niż ná ten vrząd wfłapią [*obligandi sunt eo prius iudices, quam hunc incant magistratum*]. *ModrzBaz* 88v; *Oczko* 21; *SkarŻyw* 52 (2); *MWilcHist E2*; Ale niz fię náłzy ná Tátary zgotowáli/ oni z wielkim plonem do Hordy wfzli. *StryjKron* 617, 737 (3); obaczaycie fię wždy poki iefł czás/ niż ono nagłe zginienie/ iáko sídło/ przypádnie *CzechEp* 112; zápomniał y onego co o nim Ezáiałz prorokował/ vkázuiąc iż fię wielkie rzeczy ftać miály/ niżby dziecię vmiáło obrác dobre/ á brákowác złym *CzechEp* 194, 12 (16); *NiemObr* 6 (4); *KochSz A4*; *WerGość* 251; ále iáłne zorze/ Zapádłby znowu w morze/ Niżby mój głos wyrzekł wfzytki/ Wieśné wczáły y požytki. *KochSob* 71; *ArtKanc A10v* (4); *GórnRozm B4v*

(3); *ZawJeft* 35; *ActReg* 27; Apodyterium – Izba albo miejsce do rozbierania, niz do łazni wnidze, zuwalnia. *Calep* 81b; *Protropon* – Mułzt łam przez sie łączaczy sie, niz grona prałsuią. *Calep* [867]a; *GostGosp* 92 (2); *GórnTroas* 4 (3); Rátuy niż zginę *GrabowSet* D3; Y Sákráment twoy święty [...] Niech mnie pošila/ Pánie/ w ípráwách wdzięcznych tobie/ Poki mi tu trwác każełz/ niż wzowiefz ku łobie. *GrabowSet* P3v, B2v (13); *LatHar* 692; *KołakCath* B; Pánie/ nie mam człowieká/ ktoryby mię wpuścił do ładzáwki [...] Bo niż iá przyidę/ inłzy wnidzie przedemną [*dum venio enim ego, alius ante me descendit*]. *WujNT Ioann* 5/7, s. 129 (4); Co ia niż poštąpię dáley/ pokażę *WysKaz* 15, 10 (6); Iż kupcy łámi długów w reyełtrzech łwych nápiłánych od łzlácty/ niż trzy látá wynidą [*intra trium annorum decursum JanStat* 1034]/ máią sie vpominác. *SarnStat* 276, 387 (12); *CiekPotr* 15 (2); *CzahTr Cv*; *GostCast* 36 (3); Niż poczną o łwey mocy nurt przebywác/ Pod pierśi pęcherz ábo korek ścielą/ Nim fię ósmielą. *KlonFlis* E2, D4v [2 r.] (8); *KlonWor* 40; *PudłDydo* B2v.

Przysłowia: Koniec przeżrzy niż co poczniefz/ A ták w łzkodę nie vpádniefz. *BierEz* H3v.

Pokuś łłowy/ niż sięgniefz do głowy. *BierEz* S.

Powtórzenia: »niż ... (a, albo, i, to jest) niż« (12), »niż ... niż ... niż« (1), »niżli ... niż ... niż« (1): Bo niż [*jaszczorki*] czáłu dorofłá y niż látá máią/ Macierzyńskim sie ściřwem ták wychowywáią. *HistLan* B3; *CzechRozm* 25v (10); Piérwéy niżli góry włtály/ Niż źiemią/ niż okazały Krąg niebiełki ielł łtworzony/ Tyś ielł/ boże niełkończony. *KochPs* 136; *CzechEp* 90 (6); *GrabowSet* [A4]v (5); *KlonFlis* Bv (2); *KlonWor* 65 [2 r.].

Połączenia: »niż ... dawno« (1): Niż ich ięto budzić/ dawno dułze zbyli. *WisznTr* 33.

»do tych czasów ... niż« (1): zániecha [*białagłowa*] s tobą onego bełpieczeńłwá/ ktorego do thych czáłów wżywálá/ nižeł sie z miłostíá odkrył. *GórnDworz* Cc3v.

»drzewiej (...) niż« = *ante, antequam, prius quam PolAnt* (14): drzewiej niż [*antequam*; przedzey nyszly *HistAl* 1510 42] sie zwroci do ziemie národzenia łwego/ łmierciá nagłá vmrze. *HistAl* A6; ábyłcie dobrowolnie wylzli z wálznych łodzi/ drzewiej niż [*priusquam*; przedzey nyszly *HistAl* 1510 155] was ogień przymułi okrutnie vpádác *HistAl* D8, C7 (6); *SienLek* 78v; *BudBib* 4.Reg 2/9 (4); zaż drzewieý niż z Węgieř wyiedzie włyłtkiego nie wywróci? *OrzJan* 82; *KlonFlis* E (2).

»niż ... już, już ... niż« (5:2): niłz co poczáł młodzieńczyk mowic/ iulz go pán Chrifł^{us} złem być ofádzilł *MurzNT* 91; *CzechEp* 231 (3); *KochPam* 86; *GórnRozm* F2; Iulz cie záydzie łiwy włos/ niż v Tybru fiędziefz. *PudłDydo* B4.

»napi(e)rwej (...) niż, niż ... napierwej« (3:1): Napirwey małz wiedzieć łkim będziefz pić albo ielć, niż będziefz godował. *BielŻyw* 102; *CzechEp* 15; *KlonFlis* E3v; *KlonWor* 76.

»pi(e)rwej (...) niż, niż ... pierwej« = *ante PolAnt*; *Vulg*; *antequam Polant*, *Vulg*, *JanStat*; *prius* (...) *quam PolAnt*, *Vulg*, *Modrz*, *JanStat* (214:6): Pierwey niż zginę vbogi/ Wymy mi tarn z zádniefz nogi *BierEz* L2v, S2v; *OpecŻyw* 20 (2); *PatKaz III* 93v (2); niż krew pułzczać będziefz, Nie czo v kus pierwej. *FalZioł* V 45v; *BielŻyw* 30 (4); *GlabGad* K4 (2); *SeklKat* V4 (2); *MurzHist* C3; *MurzNT* 66 (2); *DiarDop* 118; *GliczKsiąż* H6; *GroicPorz* cc4v (3); *KrowObr* 59; Páná Bogá profili/ áby ie wyrwał od bezbożnego Nikánorá/ kthory ie pierwej záprzedał niż bliłko knim przyiáchał [*qui eos, priusquam comminus veniret, vendiderat*] *Leop* 2.Mach 8/14, *Iob* 8/12 (8); ty obłędne á żywe Doktory pierwej niż z gruntu zginiefmy odpádzmy co rychley od łyebie *OrzList* i; *UstPraw* G4v;

á pierwey niż vfiędźielz [*Et erit in sedendo te (marg) quando sedes (-)*]/ wykopałz dołek w ktorým zágrzebiełz plugáłtwa swoie. *BibRadz Deut* 23/13; ábowiemci wie óciec wáłz czego potrzebuiecie pierwey niżbyście go próšili [*ante vos petere (marg) antequam petatis (-) eum*]. *BibRadz Matth* 6/8, I 1a (15); *BielKron* 14 (27); Pirwey tám wznidzie Słońce gdzie iełt pozna Zorzá/ Pirwey ku gorze Wiłłá wroci fię od Morzá. Niż zgaśnie iego ławá *Prot E*; *GórnDworz* I6 (7); *HistRzym* 19 (4); *RejPos* 86; Boć piérwéy śmierć iego pożytheczna byłá/ niż przyłzłá: piérwéy byłá obietnica/ á pothym wypełnienié. *BiałKat* 296, 318v (4); *BielSat* L3v (2); *RejZwierc* 97v; *BielSpr* 7v (2); *WujJud* 76 (3); *RejPosRozpr* cv; *RejPosWstaw* 21v; dwa synowie twoi vrodzeni tobie wziemi Micráimfkiey/ pierwey niżem przyłzedł [*usque ad veniendum me (marg) antequam venirem (-)*] do ciebie do Micráimá/ moi łá *BudBib Gen* 48/5, I 369a *marg* (5); *MycPrz* II B[3]; *Strum* E2v; *BudNT Mar* 14/72 (5); *CzechRozm* 25v (20); *ModrzBaz* 12 (3); *KochPs* 85 (2); *KochTr* 10 (3); *MWilkHist* B2 (2); *StryjKron* 612; *CzechEp* 89 (11); *NiemObr* 116 (2); Piérwéy by w morzu zázáł krąg lotného łóńcá/ Niżbych ia w łwéy powieści przebił fye do końcá. *KochMarsz* 154; *WerGość* 249; *BielSjem* 26 (2); *KochPieś* 8; Bo w trołce człowiek zgrzybieie/ Piérwéy niż fye łam łpodzieie. *KochSob* 58; ma yá [*sumę*] obłółycz pyerwy: nylzebi myał przet prawyem ot powyadacz *ZapKóścier* 1586/64v; *ArtKanc* D12v (2); *GórnRozm* L3; *GostGosp* 68; *Phil* E3; *GórnTroas* 10; *GrabowSet* G2v (2); *LatHar* 593 (2); Pierwey rzeki k łwym źrzodłom/ záś náwłtecz fię liná/ Niż náłz Homer/ y iego Rápfodiae zginá. *RybGęśli* B3, B3 (3); iż teyże nocy/ pierwey niż kur zápoie/ trzy kroć fię mnie záprzyłz. *WujNT Matth* 26/34; pierwey niż Abráhm był/ iam iełt. *WujNT Ioann* 8/58, *Matth* 6/8 (16); *WysKaz* 2 (7); A iełli pozwany zdałby piérwéy powodá/ niż práwo dopuści [*Et si citatus prius condemnaret actorem, antequam ius admittet JanStat* 517] innych powodów zdawác *SarnStat* 799, 11 (11); *PowodPr* 23; *GosłCast* 10; *KlonFlis* Bv; *KlonWor* 2 (3); *PudłDydo* B3v.

»prędko niż« (1): s pániámi rozmawia gołpodyni náłzá. Iełliby chciały prętko/ niż wieczzerá dáia/ Owych krupek *RejFig* Bb3.

»przed tym (a. przed tem) (...) niż« = *ante, priusquam Vulg, PolAnt; antequam Vulg, PolAnt, JanStat* (81): *BierEz* M4v; *PatKaz* III 88; národzylifye Iozefowi dwa synowie przed tim niż był głód *HistJóz* C, Ev (3); *KłosAlg* A2; *WróbŻołt* 109/3 (2); *LibLeg* 10/64; *MurzHist* F4v; *Diar* 52; *GroicPorz* i4v (4); *Leop Is* 66/7 (2); Therazci wam powiedam przed tym niż będzie [*ante fieri (marg) prius quam fiat (-)*] *BibRadz Ioann* 13/19, *Gen* 2/5 (11); *OrzRozm* G2v; *BielKron* 196 (4); *SienLek* 141 (4); *GórnDworz* L6v; *HistRzym* [118]; *BiałKat* 296 (3); *GrzegŚm* 46; *KuczbKat* 265; *BielSpr* 16 (2); *BudBib Tob* 14/16 (2); *HistHel* B2; *CzechRozm* 12v (8); *CzechEp* 26 (10); *ReszPrz* 76; *ArtKanc* A5; *KochCz* [A4]v; *LatHar* 716; Abowiem przedtym niż przyłzli niektórzy od Iákubá [*Prius enim quam venirent quidam a Iacobo*]/ wełpoł z Pogány iadał *WujNT Gal* 2/12, *Ioann* 13/19 (7); *JanNKar* C2v; *SarnStat* 779 (2).

»przez ten czas (a. tym czasem, a. w on czas) (...) niż« (4): Włzákże przes ten czas niż fye łkończy Appellácyá/ ma być w więzieniu trzyman. *GroicPorz* cc3, bb2v; iáł fie Krol około tego rádzić áby tym czáfem niż fie lud zbierze włzytek/ áby przebycia Cefárzowi Tureckiemu przez Draw rzekę niedopułzczono. *BielKron* 306; *GrabowSet* T4v.

»przód (a. naprzód, a. wprzód) (...) niż« (7): otomci wám włzyłtko (*marg*) przód abo przed (—) niłz przyidzie powieđziáł [*ecce praedixi vobis omnia*]? *MurzNT Mar* 13/23; który to plotł naprzód

ná kazániu ráno/ niż fię do Piotrkowic [...] ziecháli ludzie zacni y vččiwi *CzechEp* 406, 90 (4); thák wprzod námnożyło fię chćiwości ludzkiey do popełniánia złości/ niż fą poštánowione práwá *Phil* D3; *GrabowSet* H3.

»niż ... przodkiem« (1): iż przed tym Sądem/ niż kto pocznie fwoię rzecz fprawowác/ przodkiem bierze dozwozenie od Burgrábie *GroicPorz* i3v.

»raczej ... niż« (2): A raczej niebo y zięmia przemieniá fię/ niz by fię iego fłowa mieli odmięnić. *SeklKat* E3, S3.

»(tym) rychlej (...) niż« (7): *GlabGad* H3v (2); Może też fobie ftroná áppelluiąca przeftzedz/ iefli by fye z Appellácyá rychley niż fzełć niedziel wynidą moglá zgotowác/ áby iá moglá odpráwić. *GroicPorz* bb3v, aa; wyciągnicie go tym rychley niż vmrze *BielKron* 95, 157; *KochWr* 35.

»niż ... tedy (już przedtym, a. (na)pierwej)« (11): *LibLeg* 9/49v; A niż odpráwiłz doktorá Tedyé vbędzie poł worá *RejRozpr* Fv; *LibMal* 1545/103; *GroicPorz* x3; Niż będzie rużenie woienne/ tedy pierwey troie wići iedny po drugich rozellem *UstPraw* D2v, G; *RejPos* 142; *Strum* H4; A ták niż Krolem zoštał Achás/ tedy iuż przedtym dziewięć lat było Ezechiałzowi/ ktorego fplodził w młodości *CzechRozm* 136, 140v; *GórnRozm* Ev.

»niż ... tym« (1): á niłz kopy z polá Zwiozą, tym w mokre láto ode dżdżow pogniá. *CiekPotr* [31].

»w czas ... niż« (2): *SienLek* 177v; Anoby fnađz nalepiey nárzekác powoli/ Iákoby wczás wrzod goić niż bárziew záboli. *RejZwierc* 248v.

»niż ... wnet« (1): A nys fię będziey fpowiedal Będę przet toba wnet młá miał *RejKup* c2v.

»niż ... zaraz« (1): niż tego [wału] dorobił/ zaráz włyficy co około Krolá byli ná woýfko iego gwałtem vderzyli *StryjKron* 587.

a. *Wprowadza oznajmienie (bez formy osobowej czasownika): nim* (14) : Trzy rázy fię [panna] obroći/ niż chłop raz we zbroi. *BielSat* L4 [*idem*] *BielSjem* 27.

Połączenia: »pi(e)rwej (...) niż« (9): *RejWiz* 58v; Y vmárł Arán pierwey niż Tare óciec ie⁸⁰ [*mortuus est Haran super facies Terach patris sui (marg) coram Terach patre suo (-)*] *BibRadz* *Gen* 11 /28; *BielKron* 336; *GórnDworz* Hh4v; *RejPos* 333; Pierwey niż Abráhám ia ieftem. *CzechRozm* **3v; pierwey fię ząwždy/ o wiołki o folwárki/ o dwory/ kámienice/ fády/ ogrody ftáráią; niż o napráwę w błędziech ták grubych *CzechEp* 50; opifze náisćie ná dom/ ná onego ktorego fámże ránił/ y pozwie pierwey o naście domowe do grodu/ niż ow o rány. *GórnRozm* H; *GostGosp* 148.

»prędzej, niż« (1): Prędzey niż ty do niego on fłoczý do ciebie. *PaprPan* Q4.

»przed tym, niż« (1): Pridie quam occideretur, Wnet dzień przed tym niż zábít. *Mącz* 337d.

»wprzod ... niż« (1): Bowiem iáko potrzebá obaczýć wprzod chorobę niż lekárftwá ná nię fzukác *Phil* D3.

[Cf 1. A. a. a., gdzie „niż” występuje po okoliczniku czasu].

B. *Czynność określona w zdaniu podrzędnym, wprowadzonym przez „niż”, wyznacza kres trwania tej, o której mowa w zdaniu głównym: do momentu aż [w tym: w postpozycji (17), w interpozycji (3)] (20) : Abowiem źiele złego náfienia wfiáne iefł w fercu Adámowym od początku: to iáko wiele nie pobożności zrodziło do tych miałth/ y będzie rodić niż przydzie źniwo [*generat usque cum veniat area*]? *Leop* 4.*Esdr* 4/30; wierz mi iż poczekałz/ áż do dnia fądneho/ Niż Pan zgárnie pńzenicę/ s*

kąkolu czarnego. *RejZwierz* 108; *BibRadz Is* 48 arg; *GórnDworz* S3v (2); *RejZwierz* 59 (2); Potym rużyli fię Káháthymowie niofąc świętości/ y podniefli przebytek (oni) niź ci przyźli [*usque ad veniendum eos (marg) donec venirent ipsi (-)*]. *BudBib Num* 10/21, 4.*Reg* 16/11 (3); kiedy fye fługá w Páná wkrádnie/ sílá będzie przewodził/ niź fye Pan obaczy *Strum* R2v; fšanu niewinności/ w którym ftworzony był Adam y Ewá: w którym byli/ niź ie on wąż zdrádził/ y zdráda fwą zaráził *CzechRozm* 242v, 23v *marg* (6); *KochFr* 25; [na krzcie fwięthym odpufciłes grzechy wfzytki/ wfzakże nie miała na tym dofyć twoia fwięta k nam lutość/ niez aby częftym/ fynow twych grzechom vkazał gifte á gotowe lekarzftwo. *ErazmSpicz* C6].

Powtórzenie: »niź ... i niź« (1): *SiebRozmyśl* K2 cf »dotąd ... niź«.

Połączenie: »dotąd ... niź« (1): Dotąd iednák niź przydzie/ Y niź który z tych vczniów z fwiátá tego zéydzie/ Ciebie/namifza mátko/zofstáwił bez siebie *SiebRozmyśl* K2.

C. *Wprowadza zdanie podrzędne czasowe, określające czynność wcześniejszą w stosunku do zawartej w zaprzeczonej zdaniu głównym: aż [w tym: w postpozycji (8), w interpozycji (2)] (10)* : Pan fwieczki niewie/ niź przed nim powiem/ czego mi potrzeba/ aż mie pierwej przed nim opowiedzą/ przyftęp vczynią *SeklWyzn* e4v; W którym czásie niź fię fkończy/ żaden tego z pílmá ś. nie pokaże/ áby to fwe kroleftwo [...] y rząd/ miał komu Chriftus Pan zlecáć/ onego namiestnikiem fwym czyniąc. *CzechEp* 328.

Połączenia: »nie (...) pierwej (...) niź« (5): áby rádniey [...] Luterá przeftregli dowiodfzy mu prawdziwym pímmem wfzytkiego wyftępku iego á kfiąg iego niepalono pierwej niź go pímmem fwyętych oblicznie zwyciężą *BielKron* 196; *CzechRozm* 93v *marg* (2); *Oczko* 11v; nie pierwej fą ftworzone/ niź były ná vmyśle [*Boga*] poftánowione. *CzechEp* 257.

»nie ... przedtym (a. przedtym nigdy ... nie) (...) niź« (3): Nie chwał nikogo z powiełci przed tym niź go zrozumiełz [*Ante sermonem ne laudaveris virum*] *BibRadz Eccli* 27/8; iź ten człowiek Iezus Chriftus/ z Duchá ś. poczęty/ ktory przedtym nigdy człowiekiem nie był niź fie raz z Máryey národził *CzechRozm* 28v, 27.

4. *Prawdopodobnie w funkcji przyimka cum G: od, zamiast (1)* : Turcy iáko Máchomet kazał wodę piá [...] Ci ktorzy v was po Turecku chodzą/ wino niź vodi wołą. *GórnRozm* D3.

*** *Bez wystarczającego kontekstu (1)* : Quam – Nyfz tylko yakom. *Calep* 885a.

II. *Partykuła w funkcji ograniczającej: tylko (3)* : czemułz nye rzeczona gwyazdá ynłzą nyfz morfką *PatKaz III* 126v; Boć to niemoże być aby prorok zginął indzie niź w Hierufalem [*quia non capit prophetam perire extra Hierusalem*]. *MurzNT Luc* 13/33; [A podniozsy oczy swe żadnego nie widzielÿ, neź samego Iezusa [*neminem viderunt, nisi solum Iesum Vulg Matth* 17/8; iedno fámego Iefuła *WujNT*] *SandMalEwan* 63].

A. *W pytaniu retorycznymi jeśli nie, tylko (1)* : myfliá fámá w fobie rzekąc: Ku komu kolwiek inemu po rádę poyde/ niź ku temu świętemu człowiekowi *HistRzym* [39].

*** *Dubia (7)* : bo my nyfzełzmy thego dołfwyaczely iífz tho czo fye dzyalo za przodkow náłfzych [...] bylo wfzyłthko dobrze *LibLeg* 8/133; NYfz [*zam. nuż?*] fpráwą myflą zífedwfly fie fpołu/ rozráduemy fie pánu fwemu *RejPs* 140v; Czos chces niz fię winien dawam *RejKup* g4; A gdyby komu fkrzewkofczij Nis zuporu Ani fzłołczij. Trafyło fię czo wykroczić A zabych iufł wnet

miął łożycź. *RejKup* o6; Panie łtrzez łie chytry to Chłop A łnac chytrołczj nicz [!] ktory Pop *RejKup* dd5; iż łie dla thego vczył/ áby łwą náuką pożytecznem łie słał niż wten čás gdy ná to łie wlpomoże á zálóży *GliczKsiqż* Ov; Krol IMPan nasz na Zęby chor, ale iakis pod czas słaby bywa wszakze niz todwakroć albo trzy po odiachaniu w̄m wpole wyiezdzał *ActReg* 155.

Cf NIEŻLI, NIŻBY, NIŻEBY, NIŻELI, NIŻLI, NIŻLIĆ, NIŻLIŻE

MK